

Tot zegen geroepen

Inhoud

1	Waarom deze brief?	5
2	Seksualiteit en homoseksualiteit in beweging	8
3	Ruimte voor een open gesprek	13
4	Onze eigen bijdrage aan het gesprek	16
5	De kerk vernieuwen	23
Bijlagen		
	bijlage 1: Suggesties voor gesprek	29
	bijlage 2: Adviseurs	33
	bijlage 3: Literatuur	35
	bijlage 4: Adressen	39

@ Werkverband van Katholieke Homo-Pastores

Uitgegeven onder het imprint De Horstink door Academische Uitgeverij Amersfoort, Postbus 395, 3800 Al Amersfoort.

Voor België: Uitgeverij Acco, Tiensestraat 134-136, 3000 Leuven.

Niets uit deze uitgave mag worden openbaar gemaakt en/of verveelvoudigd door middel van druk, fotokopie of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur en de uitgever.

ISBN 90 6184 347 2 NUGI 635

1 Waarom deze brief?

Binnen onze geloofsgemeenschap zijn zij aanwezig: mannen die houden van mannen, vrouwen die houden van vrouwen. Homoseksuele mannen en lesbische vrouwen - met deze termen duiden wij hen gewoonlijk aan - maken deel uit van het Volk van God.

Nog altijd is de plaats van vele lesbische vrouwen en homoseksuele mannen binnen de kerk onopvallend. Zij zwijgen, of - erger - zij worden doodgezwegen. Hun bestaan - met alle vreugde en verdriet dat elk leven eigen is ontbeert erkenning en bevestiging. Een ervaring die zij overigens gemeen hebben met sommige andere groepen in de kerk, bijvoorbeeld vrouwen die opkomen voor haar rechten of gescheiden mensen.

In toenemende mate evenwel nemen we ook een andere beweging waar: homoseksuele en lesbische gelovigen krijgen binnen de gemeenschap een naam en een gezicht. Zij redden hun rug en openen hun mond. Menigmaal voor een klacht, maar - ook steeds vaker - voor een getuigenis: dat zij blij zijn met wie en hoe zij zijn, dat zij ervoor kiezen om creatief hun homo- en lesbisch bestaan vorm te geven, in vriendschap en verbondenheid, juist ook als gelovige mensen. In geloofstaal uitgedrukt: zij leggen 'getuigenis af van de hoop die in hen leeft' (1 Petrus 3,15), de hoop op de 'stralende zon der gerechtigheid' (Maleachi 3,20), 'een nieuwe hemel en een nieuwe aarde' (Apokalyps 21,1). Zij 'zegenen elkaar opdat zij de zegen verwerven waartoe zij geroepen zijn' (1 Petrus 3,9).

Homoseksuele en lesbische gelovigen spreken zich binnen de geloofsgemeenschap, binnen de kerken, uit. Zij doen dat mede dankzij anderen: medegelovigen, waaronder een aantal pastores, die de afgelopen decennia - vaak in oecumenisch verband - zich ingezet hebben voor een kerk die ruimte biedt aan hen die andere wegen gaan dan de gebaande wegen van huwelijk en gezin. Zij doen dat ook dankzij de beweging van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen die binnen onze samenleving nieuwe leefvormen ontwikkelt en zich beijvert voor emancipatie en gelijkberechtiging. Bovendien weten zij zich gesteund door veel ouders, die achter hun homoseksuele of lesbische kinderen staan.

Wanneer deze mannen en vrouwen binnen de kerk en samenleving nu hun stem verheffen, brengen zij postuum een eerbewijs aan wie hun, vaak naamloos, vóórgingen. Aan hen voor wie het letterlijk als homo of lesbische vrouw 'geen leven' was, omdat hun levensrecht werd ontzegd of ontnomen.

Homoseksuele mannen en lesbische vrouwen zijn aanwezig binnen de kerk. Onder hen zijn mensen die een kerkelijk ambt of een kerkelijke functie bekleden en religieuzen. Een deel van hen heeft zich verenigd in het Werkverband van Katholieke Homo-Pastores, het WKHP. Dit Werkverband, dat deze brief tot u richt, is ontstaan in 1980 en telt ruim honderd leden. Het Werkverband biedt zijn leden - allen homo en door roeping/beroep met de katholieke kerk verbonden - een ontmoetingsmogelijkheid. Het beijvert zich, in samenwerking met anderen, voor gelijkberechtiging van homo- en heteroseksuelen binnen de kerk. Aldus pleit het Werkverband voor een kerk waarbinnen gastvrije ruimte is voor nieuwe ideeën en loyale kritiek. Vandaar ook is het Werkverband van Katholieke Homo-Pastores, evenals enkele andere groepen van homo-mannen en lesbische vrouwen, participant van de Acht Mei Beweging, het platform van katholieke organisaties voor vernieuwing in kerk en samenleving.

Als deel van de geloofs- en van de homogemeenschap willen wij, leden van het Werkverband van Katholieke Homo-Pastores, stem geven aan de ervaringen van homoseksuelen binnen de kerk: dat het mogelijk is voluit gelovige én homo te zijn. Zo willen wij ons nadrukkelijk inzetten voor een verbetering van de positie van homoseksuelen binnen de kerken, inclusief onze eigen positie.

Onze bisschoppen blijken, zowel nationaal als internationaal, op een enkele uitzondering na, niet in staat te zijn om bevrijdende woorden te spreken, noch over seksualiteitsbeleving en relatievorming in het algemeen, noch over homoseksualiteit en homo- en lesbische relaties in het bijzonder. Zowel het Werkverband als geheel als sommigen van zijn leden zijn geconfronteerd met afwijzing door bisschoppen.

Op grond van onze verantwoordelijkheid als pastores richten wij ons nu tot u, onze zusters en broeders in de kerk van Nederland. Wij zouden ons kunnen voorstellen, dat u met het onderwerp homoseksualiteit moeite hebt voor meerderen van ons was homoseksualiteit aanvankelijk ook een 'vreemd' fenomeen. Niettemin willen wij een pleidooi houden voor een open gesprek binnen de kerk over relaties en seksualiteit.

In deze brief schetsen wij achtereenvolgens de historische ontwikkelingen die tot een dergelijk gesprek aanleiding geven (hfdst. 2), de ruimte die er, óók legitiem, binnen de kerk voor zo'n onderneming bestaat (hfdst. 3), en onze eigen mogelijke inbreng daarbij (hfdst. 4). Wij laten deze brief uitlopen op enkele praktische suggesties en aanbevelingen (hfdst. 5). In de bijlagen treft u suggesties aan hoe met deze brief gewerkt kan worden. Ook vindt u daar een lijst met nuttige adressen en literatuur.

Wij noemen ons geschrift een 'pastorale' brief. Want vóór alles willen wij woorden van hoop en bemoediging spreken. Wij hopen dat de inhoud van deze brief herkend zal worden door onze homoseksuele medegelovigen. Onze bemoediging moge zich tegelijkertijd uitstrekken tot allen die zich binnen onze kerk niet volledig gerespecteerd en aanvaard weten. Omdat zij lesbisch zijn, vrouw zijn, gescheiden zijn, omdat zij gehuwd priester zijn, omdat zij niet kunnen leven volgens de officiële, als hardvochtig ervaren morele instructies en voorschriften van de kerkelijke leiding.

Uitgangspunt van onze overwegingen vormt de plaats van homoseksuele mannen binnen de kerk. Dit uitgangspunt is specifiek. Wij kunnen immers niet anders dan uitgaan van onze eigen situatie als homo's, die bovendien een pastorale verantwoordelijkheid dragen. Nochtans hopen wij in deze brief te laten zien, dat heel wat van onze gevoelens en inzichten geldingskracht heeft voor véél meer mensen dan alleen homoseksuelen. Ons streven is een kerk waarin ruimte is voor allen die oprecht de weg van Jezus van Nazareth willen gaan, ongeacht seksuele voorkeur, geslacht of levensstaat. Wij hopen daarom dat ook wie zelf geen homo is, zich in dit geschrift herkent.

Specifiek is deze brief ook, omdat hij geschreven is door mannelijke homoseksuelen en niet door lesbische vrouwen. Het Werkverband kent geen vrouwelijke leden. Bovendien is de positie van lesbische vrouwen in kerk en samenleving een andere dan die van homoseksuele mannen. Daaraan verbinden wij de conclusie, dat het ons als mannen niet past om te spreken namens vrouwen.

Deze brief is tot stand gekomen op basis van een intensieve gedachtewisseling binnen ons Werkverband en is door de leden ervan goedgekeurd. Wij hebben de tekst van deze brief in een eerdere versie voorgelegd aan mensen uit de (kerkelijke) homo- en lesbische beweging en aan een aantal deskundigen inzake theologie en menswetenschappen. Hun namen zijn te vinden in bijlage 2. Van hun opmerkingen is dankbaar gebruik gemaakt. Overigens blijft de inhoud van deze brief geheel voor verantwoordelijkheid van de afzender.

2. Seksualiteit en homoseksualiteit in beweging

2.1 De aanleiding tot deze brief

Op de eerste manifestatie in 1985 van wat daarna de Acht Mei Beweging gaat heten wordt 'het andere gezicht van de kerk' getoond. Het Werkverband is van het begin af aan een van de participanten van deze beweging. Dit is de bisschoppen een doorn in het oog, met name wanneer het Werkverband op de manifestatie in 1987 via een eigen geloofsdoek aandacht vraagt voor de positie van homoseksuele ambtsdragers en werkers binnen de kerk. Nadat eerst het bestuur van de Acht Mei Beweging in een brief door kardinaal A.J. Simonis ter verantwoording is geroepen, richt hij zich op 5 februari 1988 als voorzitter van de Rooms-Katholieke Bisschoppenconferentie rechtstreeks tot ons Werkverband. Het geloofsdoek en met name de kaart die ervan verspreid is hebben 'bij bisschoppen en tal van gelovigen verwondering en afwijzing opgeroepen', schrijft de kardinaal. Hij herinnert de leden van het Werkverband aan de 'gelovige gehoorzaamheid aan het gewone leergezag in de kerk' die van iedere katholiek gevraagd wordt en verwijst daarbij naar de constitutie *Lumen Gentium* van het Tweede Vaticaans Concilie. Bovendien acht hij het onaantvaardbaar 'wanneer pastores door hun uitingen, door hun levenswijze en in hun optreden er blijk van geven of minstens de indruk wekken dat zij de leer van de kerk op een belangrijk punt veronachtzamen'.

Deze brief van kardinaal Simonis vormt voor de leden van het Werkverband de directe aanleiding om de voor u liggende pastorale brief te schrijven. De ontwikkelingen, maar ook de verwickelingen van de afgelopen jaren maken eens te meer duidelijk, dat er binnen onze geloofsgemeenschap een noodzaak bestaat om open met elkaar te spreken over seksualiteit en relaties.

2.2 Een nieuwe kijk op seksualiteit

In het jaar 1953 wordt te Utrecht het honderdjarig herstel van de kerkelijke hiërarchie in Nederland gevierd. Aan de grote manifestaties in het Utrechtse stadion Galgenwaard kan kardinaal J. de Jong niet deelnemen, maar via de radio spreekt hij de katholieken van Nederland toe. Het is een bewogen oproep om de eenheid, ook in het openbare leven, te bewaren. Dat is niet zonder reden. Er beginnen zich in deze jaren immers veranderingen af te tekenen in het hecht gesloten blok, dat de katholieke geloofsgemeenschap - althans oppervlakkig gezien - tot na de Tweede Wereldoorlog vormt. Die treden duidelijk aan het licht, wanneer de bisschoppen in mei 1954 hun Mandement laten verschijnen. Daarin worden de gelovigen opgeroepen de katholieke gelederen te sluiten en wordt het hun verboden lid te zijn van een aantal politieke en maatschappelijke organisaties, waaronder ook de Bond voor Sexuele Hervorming, de voorloper van de NVSH. Al met al is dit bisschoppelijk Mandement een poging om het oude en vertrouwde op de oude en vertrouwde wijze te behouden. Maar het beroep op enkel autoriteit blijkt niet meer te werken. Niet op politiek en maatschappelijk gebied, maar ook niet op het vlak van het persoonlijk leven. De ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving zijn aan de katholieken niet voorbijgegaan, de emancipatie blijkt een onherroepelijk feit.

Zo beginnen zich ook bij katholieken verschuivingen voor te doen in het denken over seksualiteit en relaties. De menselijke ervaring komt meer centraal te staan. Niet alleen de kerkelijke leer, maar ook het dagelijkse beleven blijkt een bron van inzicht. Voor het eerst worden er in breder kring vraagtekens gezet bij de leer van de kerk, dat er onveranderlijke wetten zijn die vastliggen in de natuur van de mens: dat seksualiteit uitsluitend gericht is op de voortplanting. De ervaren werkelijkheid blijkt anders. Al is er heel wat moed voor nodig om dit als realiteit onder ogen te zien. Waar dit nieuwe inzicht duidelijk wordt verwoord, zoals de psychiater dr. C. Trimbos in de jaren 1960 en 1961 dat doet in zijn radiovoordrachten over 'Gezin en huwelijk' en 'Gehuwd en ongehuwd', wordt dit als ruimtegevend en bevrijdend ervaren.

Tegelijk brengt deze kritiek op de traditionele moraal met zich mee dat er een sterkere nadruk komt te liggen op het persoonlijk geweten: niet alleen de voorgegeven kerkelijke leer, maar ook het eigen welgevormde geweten speelt een rol als er gewetensvolle beslissingen genomen worden inzake seksuele relaties en voortplanting. Ook kerkelijke gezagsdragers bestrijden deze ontwikkeling niet, door een enkeling - zoals de bisschop van 's-Hertogenbosch W. Bekkers wordt ze zelfs aangemoedigd. Maar in het jaar 1968 verschijnt de encycliek 'Humanae Vitae'. Daarin worden alle kunstmatige voorbehoedmiddelen in strijd geacht met de menselijke waardigheid. Dan wordt duidelijk hoezeer er niet alleen in Nederland, maar wereldwijd een kloof is gegroeid tussen de opvattingen van de kerkelijke leiding en de opvattingen en praktijk van vele kerkleden.

Intussen immers zijn - ten tijde van het Tweede Vaticaans Concilie - veel katholieken de seksualiteit op een andere manier gaan waarderen. Ze hebben ontdekt dat intimiteit en seksualiteit gaven van God zijn, waarvan wij als mensen mogen genieten. Ook wordt meer en meer ervaren en onderkend, dat er vele vormen van intimiteit en tederheid zijn tussen mensen, ook buiten een huwelijksrelatie. Daarmee wordt de traditionele kerkelijke leer in twijfel getrokken, dat volgens Gods bedoeling alleen een man en een vrouwelkaars aanvulling kunnen zijn binnen een wettig huwelijk. Men krijgt oog voor de relativiteit van onze eigen westerse gezinsvorm, doordat men steeds intensiever in contact komt met andere culturen. Ook gaat men meer en meer onderkennen hoe de beleving van relaties en seksualiteit getekend wordt door machtsverhoudingen in de maatschappij.

2.3 Een nieuwe kijk op homoseksualiteit

Tegelijk met deze nieuwe kijk op seksualiteit dringt in bredere kring het besef door, dat homoseksualiteit gezien en beleefd kan worden als een originele kans op menselijkheid en liefde. Voor veel homoseksuele en lesbische mensen komt deze ontwikkeling te laat, zij hebben intussen de kerk vaarwel gezegd op grond van hun marginalisering door de kerkelijke overheid. Maar er zijn er ook die zich niet laten ontmoedigen. Deze lesbische vrouwen en homoseksuele mannen betuigen dat zij een eigen specifieke inbreng hebben in wat wel wordt aangeduid als het Lichaam van Christus.

Biedt homoseksualiteit dan een originele kans op menselijkheid? Recente kerkelijke documenten uit Rome denken er anders over en steeds vaker krijgen we de laatste jaren met officiële kerkelijke uitspraken te maken over homoseksualiteit. Vanwaar eigenlijk die uitvoerige aandacht voor juist dit onderwerp? zo kan men zich afvragen. Het antwoord moet kennelijk luiden: Omdat er zowel in de maatschappij als in de kerken, de katholieke kerk niet uitgezonderd, een ander klimaat ten aanzien van homoseksualiteit aan het groeien is. Daarvan getuigt wat de kerken in Nederland betreft het boek *Een mens hoeft niet alleen te blijven - een evangelische visie op homofilie*, in 1977 door de Nederlandse Raad van Kerken aangeboden aan zijn ledenkerken, waaronder ook de rooms-katholieke kerk. De studie stelt dat 'homofilie' geen ziekte of afwijking maar een gewoon verschijnsel is en dat op liefde gegrondveste homofiele uitingen even gewettigd zijn als heterofiele.

Het verschijnen van deze studie maakt duidelijk dat er zich in deze eeuw in ons land een hele kentering heeft voltrokken. Want was homoseksueel gedrag sinds 1811 in Nederland niet meer strafbaar, het was op voorstel van de katholieke minister Regout dat er in 1911 weer een bepaling werd opgenomen in het Wetboek van Strafrecht, die een voor homo's discriminerende strekking had. Het beruchte artikel 248 bis luidde: 'De meerderjarige, die met een minderjarige van hetzelfde geslacht ontucht pleegt, wordt gestraft met een gevangenisstraf van ten hoogste vier jaar'. Pas in 1971 wordt dit artikel na zestig jaar (homo)strijd door de Tweede Kamer ingetrokken. Katholieken hebben in die strijd beslist niet voorop gelopen. Integendeel. Nog in 1950 brengt het Centrum voor Staatkundige Vorming, het wetenschappelijk bureau van de toenmalige Katholieke Volkspartij, het rapport *Overheid en Openbare Zeden* uit. Daarin wordt aangedrongen op strafbaarstelling van alle homoseksuele handelingen en op internering van homoseksuelen 'voor zolang zij niet genezen zijn of hun nog onvoldoende wilskracht is bijgebracht om zich tegen hun aanleg te verzetten'. De aanbevelingen hebben echter niet geleid tot wetsvoorstellen in de Tweede Kamer. Rond het jaar 1960 keert het tij. Dan wordt er in oecumenisch verband pastorale zorg opgezet voor homoseksuelen. Ds. Alje Klamer, ds. Rein Brussaard en pater J. Gottschalk MSF mogen met ere genoemd worden als pioniers van een 'homo-vriendelijker' klimaat binnen de Nederlandse kerken.

De studie *Een mens hoeft niet alleen te blijven* roept echter ook tegenreacties op. De bisschoppen van Nederland raken verdeeld. Vanuit Rome - waar de Congregatie voor de Geloofsleer eind 1975 een verklaring heeft uitgegeven over enkele vraagstukken van de seksuele ethiek - worden zij uitgenodigd duidelijkheid te verschaffen, opdat er niet de indruk gewekt zou worden dat er 'leerstellige verwarring' heerst. In 1979 wordt dit verzoek op hun gezamenlijke vergadering in de maand juli besproken. Aan de pers wordt bericht: 'De bisschoppenconferentie acht het niet goed mogelijk thans een gezamenlijke verklaring over homofilie uit te geven. Zij meent er verstandig aan te doen voorlopig voorrang te geven aan de Bijzondere Synode van de Nederlandse Bisschoppen, die binnen afzienbare tijd door de paus zal worden uitgeschreven ter bespreking van theologische en pastorale problemen in de rooms-katholieke kerkprovincie. Tegelijkertijd zal de bisschoppenconferentie een gezamenlijke verklaring over de homofilie in studie nemen. Zij laat zich daarbij leiden door de overweging dat homofilie niet los gezien moet worden van de menselijke seksualiteit in haar geheel, noch van vraagstukken die betrekking hebben op menselijke relaties en omgaan met het leven'. Deze gezamenlijke verklaring is niet verschenen. Wel sprak de bisschoppenconferentie zich in 1982 gezamenlijk uit tegen een wetsontwerp Gelijke Behandeling (de zogenaamde 'anti-discriminatiewet'), omdat daarin tekort zou worden gedaan aan de grondwettelijke vrijheid van godsdienst en onderwijs.

In de herfst van 1986 doet de Congregatie voor de Geloofsleer aan de bisschoppen van de katholieke kerk een brief uitgaan over de pastorale zorg voor homoseksuelen. Daarin wordt de verklaring van 1975. aangescherpt: op zich mag dan de bijzondere geaardheid van de homo geen zonde zijn, ze betekent wel een min of meer sterke gerichtheid op een in moreel opzicht intrinsiek slecht gedrag. 'Daarom moet de neiging zelf als een objectieve ongeregeldeheid worden beschouwd', aldus

deze brief. Natuurlijk moet er pastorale zorg zijn voor homo's, maar enkel als ervan uitgegaan wordt dat alle homoseksuele activiteiten immoreel zijn. Elke steun aan organisaties die de leer van de kerk afwijzen ('trachten te ondermijnen') wordt verboden en kerkelijke ruimtes mogen hun

niet ter beschikking worden gesteld. Geweldpleging tegen homo's wordt niet onbegrijpelijk gevonden en er wordt een direct verband gesuggereerd tussen homoseksualiteit en de verspreiding van de ziekte AIDS.

Intussen verschijnt ook het boek *Homo en pastor*. Deze studie behelst een onderzoek naar de opvatting en praktijk van rooms-katholieke pastores in het aartsbisdom Utrecht in verband met homofilie, dat mede vanuit ons Werkverband is geëntameerd. In dit onderzoek blijkt dat 86% van de pastores die antwoord geven, in het pastorale gesprek aan homoseksuelen adviseren hun homoseksuele gevoelens te aanvaarden en aan hun leven vorm te geven op een wijze die zij goed achten. Het KAS KI-rapport *Vrouwen Kerk*, dat in 1987 verschijnt, laat zien dat 11% van de ondervraagde katholieke vrouwen instemt met het kerkelijk standpunt inzake homoseksualiteit, 64% wijst dit echter af. Het moge duidelijk zijn: er is zich in de kerk aan de basis een kentering aan het voltrekken in de benadering van homoseksualiteit. Daar sluit deze brief bij aan.

3 Ruimte voor een open gesprek

3.1 Het belang van ervaring

Ieder van ons heeft zijn persoonlijke geschiedenis met de verwerking van het homoseksuele verlangen. Wij hebben vriendschappelijke betrekkingen met vele homoseksuele mannen en lesbische vrouwen, binnen en buiten de kerk op zoek naar Gods aanwezigheid. Wij hebben in het pastoraat ondervinding mogen opdoen met mensen in allerlei levenssituaties. Dit alles heeft ons geleerd hoe belangrijk het is, dat christenen hun seksualiteit kunnen integreren in hun streven naar goedheid en echtheid, naar de Bron van alle goed, naar een levensstijl in navolging van Jezus Christus, in één woord: in hun spiritualiteit.

Helaas heeft de ondervinding ons ook geleerd dat een aantal officiële standpunten van de kerk inzake de seksuele moraal vele mensen niet helpt, integendeel hen juist blokkeert om tot deze integratie van seksualiteit en spiritualiteit te komen. Een moraal, die seksuele activiteit uitsluitend goedkeurt als zij plaats vindt binnen een huwelijk en bovendien met openheid voor de voortplanting (dat wil zeggen zonder anti-conceptie) en die elke andere seksuele activiteit als zonde veroordeelt, is vreemd en vervreemdend voor homoseksuele mannen en lesbische vrouwen. En niet alleen voor hen. Voor zeer veel heteroseksuele geloofsgenoten is zij evenmin ter zake: gehuwden, gescheidenen, alleenstaanden, gehandicapten.

Toch heeft deze moraal tot inzet mensen te helpen op weg naar een menswaardige beleving van de seksualiteit, en aldus Gods bedoelingen te vertolken die gericht zijn op het geluk en de ontplooiing van de mensen. Maar deze inzet wordt door zeer velen niet meer verstaan. Hoe komt dat? Wij menen dat dit komt omdat de officiële kerkelijke moraal geen rekening houdt met de morele ervaring en het verstandig inzicht van de gelovigen die hun seksuele vermogens beleven. Er wordt naar hen nauwelijks geluisterd, en zodoende spelen zij geen rol in het proces van waarheidsvinding dat aan officiële uitspraken over morele kwesties vooraf dient te gaan.

Dit wordt bijzonder scherp ervaren door homoseksuelen. Hun ervaringen, opgedaan in een vaak moeizame worsteling om goed en kwaad te onderscheiden en te achterhalen wat hun tot vrede strekt, zijn in de geloofsgemeenschap nauwelijks bekend. Mét vele gelovige homoseksuelen, wier deskundigheid gewoon bestaat in hun weloverwogen ervaring, zijn wij ervan overtuigd dat homoseksuele mensen aan hun verlangen uiting kunnen geven op een wijze die goed is, die hen heel maakt en die hen bevestigt in het geloof aan Gods liefde voor hen en voor deze wereld. Wij zijn er ook van overtuigd dat homoseksuele vriendschappen en verbintenissen in de kerk openlijk bekend kunnen zijn en daar aanspraak maken op aller respect.

Wij willen deze ervaringen en overtuigingen inbrengen in een open en gemeenschappelijk gesprek binnen de katholieke geloofsgemeenschap over menswaardige seksualiteit. Immers, de ideeën die mensen hebben over homoseksualiteit, zijn niet los te maken van hun gedachten over seksualiteit in het algemeen, over de verhouding van mannen en vrouwen en over het verwekken en opvoeden van kinderen. Wél is het zo, dat het thema homoseksualiteit vaak de functie heeft van een brandpunt of 'testcase' voor dat geheel. Juist bij de bespreking van dit thema komen drie kwesties, die elk op zich een veel ruimer belang hebben, in een fel licht te staan. Ten eerste ons mensbeeld (de antropologie), met name de visie op het elkaar aanvullen (de complementariteit) der beide seksen. Ten tweede onze omgang met de Heilige Schrift bij de benadering van actuele morele vraagstukken (de hermeneutiek, ofwel de juiste lezing of het juiste gebruik van de Schrift). En tenslotte onze omgang met de menselijke ervaring en met de betreffende ervaringswetenschappen (psychologie, sociologie, de medische wetenschap en de cultuurwetenschappen). Deze brandpunt-functie blijkt trouwens niet alleen in de katholieke kerk maar evenzeer in de andere kerken, telkens als daar het onderwerp homoseksualiteit aan de orde komt. Homoseksualiteit is daarom een gevoelig thema.

3.2 Op zoek naar waarheid

Wanneer de geloofsgemeenschap voor concrete en actuele problemen staat inzake het juiste handelen, dan staan haar drie bronnen ter beschikking om zulke vragen op te lossen: Gods Openbaring in de Schrift, die binnen de geloofsgemeenschap steeds gelezen, herlezen en beleefd wordt in een proces dat wij Traditie noemen; verder de dienst van het leergezag, dat tot taak heeft de Schrift en de Traditie uit te leggen; en tenslotte de menselijke verstandigheid en wijsheid, waarin zowel de rede als het gevoel verwerkt zijn.

Over die laatste bron - die van de ervaring - hebben we al gesproken. Wij willen allereerst nader ingaan op onze omgang met Schrift en Traditie.

Wanneer wij luisteren naar de Schrift leren wij een God kennen en liefhebben die bedacht is op menselijkheid. Hij bevrijdde zijn uitverkoren volk uit de slavernij en stond er borg voor dat het goede land betreden zou worden. Hij verbrak de boeien van de dood door zijn Zoon op te wekken uit de doden en vervulde de gemeenschap der gelovigen met hoop op een nieuwe wereld van gerechtigheid, waarheid en vrede. Deze verhalen tonen ons ook wat er van ons verwacht wordt: dat wij - als navolgers van deze God - mensen vrij maken en meewerken aan een wereldorde waarin allen menswaardig kunnen leven. Met deze inzet, gevoed door geloof, hoop en liefde, behoren wij de Schrift te lezen. Alleen vanuit de geloofspraktijk van de liefde komt de Schrift tot haar recht en wordt zij juist verstaan.

Maar in feite lezen wij mensen vaak anders. Wij zoeken er bevestiging in voor onze morele opvattingen en oordelen en proberen via teksten God aan onze kant te krijgen. Daarbij lopen wij gevaar de Schrift onrecht te doen. Eeuwenlang is bijvoorbeeld de tekst over Sodom en Gomorra (Genesis 19) geheel ten onrechte uitgelegd en gebruikt tegen homoseksuelen. Een bijbels verhaal over het belang van gastvrijheid verkeerde in zijn tegendeel. Wreedheid en bloedvergieten waren het gevolg.

De Schrift bevat teksten waarin homoseksueel gedrag inderdaad wordt afgekeurd, maar ook verhalen, beelden en uitspraken die homoseksuele mannen en lesbische vrouwen tot steun kunnen zijn in hun strijd voor meer menselijkheid. Bij het lezen van de Schrift mag het er niet om gaan teksten uit hun historische verband te rukken en ze als wapens te gebruiken om mensen (mond)dood te maken. De twee grote verhalen: over de bevrijding uit de slavernij in Egypte en over de vernietiging van de boeien van de dood moeten voortdurend onze gids zijn bij het verstaan van de Schrift. Veel groepen van gelovigen, waaronder groepen van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen, hebben vanuit deze optie de bevrijdende kracht van Gods Woord ervaren en zijn tot nieuwe geloofsinzichten gekomen.

Omdat de Schrift reeds eeuwenlang gehoord, uitgelegd en toegepast is in de Traditie, gaat de geloofsgemeenschap ook bij deze te rade. Maar zij doet dit niet onkritisch omdat zij weet hoeveel elementen van onze westerse cultuurgeschiedenis hierin zijn verwerkt: sommige hiervan waren bevrijdend, andere onderdrukkend.

In heel dit gezamenlijk proces van luisteren naar Gods Woord, verwerking van het verleden en verstandige toepassing met het oog op een goede en menselijke toekomst voor alle mensen, verwachten wij hulp en oriëntatie van de kerkelijke leiding. Het is haar bevoegdheid en taak om te onderrichten. Maar wij allen zijn, ieder op eigen wijze en met eigen ervaring, in dit proces van waarheidsvinding betrokken. Wil een ambtelijke uitspraak werkelijk gezag krijgen, dan is het noodzakelijk dat deze uitspraak door de geloofsgemeenschap aanvaard en gedragen wordt. Vandaar ons pleidooi voor een open gesprek binnen de kerk over menswaardige seksualiteit.

4 Onze eigen bijdrage aan het gesprek

Wij hebben hierboven gesteld dat er in de kerk legitiem ruimte bestaat voor een open en opbouwend gesprek over seksualiteit en over de juiste normen voor een menswaardige beleving hiervan. Nu willen wij beschrijven wat homoseksuelen, vanuit hun belevingswereld, kunnen bijdragen aan de geestelijke rijkdom en de veelkleurigheid van de katholieke geloofsgemeenschap. Als katholieken weten wij ons immers verantwoordelijk voor het leven van de kerk en voor haar zending in de maatschappij van vandaag. Wij willen op een aantal onderwerpen nader ingaan.

4.1 De realiteit onder ogen zien

Wij mensen zijn geneigd de ogen te sluiten voor die stukken van de werkelijkheid die niet zijn zoals het naar onze opvatting behoort, of waarmee wij geen raad weten. Vroeger werd er over homoseksualiteit liefst gezwegen, juist ook in christelijke kringen; en 'schandalen' werden weggemoffeld. Nu is dit niet langer mogelijk, want de werkelijkheid van de homoseksualiteit is in de publieke opinie en in het openbare leven zichtbaar; zowel de mooie als de lelijke kanten ervan. Maar van vroeger hebben homo's overgehouden dat zij extra gevoelig zijn tegenover alle mooi-praterij en valse diepzinnigheid over de seksualiteit, die de feiten verdoezelt. Om enkele voorbeelden te noemen: de voorstelling dat alle normale jongens vanaf een

bepaalde leeftijd 'vanzelf verlangen naar seksuele omgang met meisjes, en omgekeerd; het feit dat de seksuele omgang (geslachtsgemeenschap, coïtus) nog steeds 'de huwelijksdaad' genoemd wordt.

Seksualiteit, tussen mensen van verschillend geslacht of van gelijk geslacht, - of je het nu neemt als fantasie, als verlangen of als daad - heeft eindelijk veel betekenissen: plezier beleven, spannend experimenteren met het onbekende, verleiden of je laten verleiden, macht uitoefenen en ondergaan, vervelend ritueel, intiem en teder gebaar tussen twee die met elkaars lichaam vertrouwd zijn; en nog veel meer. De Nederlandse taal heeft er allerlei uitdrukkingen voor die wij op de preekstoel niet plegen te gebruiken.

Homoseksuelen hebben in deze weelderige tuin van betekenissen hun pad moeten vinden, niet geholpen door traditionele zegswijzen en regels. Sommigen hebben veel tijd en experimenten nodig (gehad) om er achter te komen wát voor henzelf - en eventueel voor hun partners - goed en opbouwend, wát verkeerd en schadelijk is. Anderen wisten - misschien geholpen door hun opvoeding over hoe je met mensen hoort om te gaan - vrij gauw wat goed voor hen is en wat niet; en zij kozen hun stijl van leven: een vaste vriendschap óf wisselende relaties, geen vaste bindingen, een celibatair leven.

Bovendien bestaat er in de westerse landen een uitgebreide homocultuur, vooral in de grote steden. In al deze landen bestaan er ideële organisaties die strijden voor emancipatie en gelijke burgerrechten, tegen de maatschappelijke dwang tot heteroseksualiteit. Strijdbare homoseksuele mannen en lesbische vrouwen tooien zich met geuzennamen als 'flikkers' en 'potten'. Ook zijn er tal van organisaties die onderlinge steun en hulp verlenen, bijvoorbeeld van en voor ouders van homoseksuelen, van en voor homoseksuele en lesbische huwelijkspartners en hun kinderen. Overal is de homo-erotiek aanwezig in de uitingen van schoonheid en kunst: poëzie, romans, theater, beeldende kunst en film. Sinds kort kennen deze landen verenigingen van homo's op basis van geloof of kerkelijke richting. En daarnaast bestaat er een commercieel circuit, waar aan de homoseksualiteit veel geld wordt uitgegeven en verdiend: van pers, mode, bars, sauna's en reisindustrie tot pornografie, prostitutie en sekstoerisme.

Van dit maatschappelijk gebeuren houden sommige homoseksuelen zich zeer afzijdig; anderen nemen er met graagte aan deel en voelen zich daarin thuis en op hun gemak. Dat deze 'homo-cultuur' in al haar variëteit bestaat, betekent dat niemand ons meer kan doodzwijgen zoals vroeger, ook de kerken niet.

Het is belangrijk dat buitenstaanders- en hiertoe rekenen wij nu gemakshalve onze heteroseksuele broeders en zusters in de katholieke kerk deze maatschappelijke realiteit willen verstaan, voordat zij het kaf van het koren gaan scheiden. Met 'verstaan' bedoelen wij vooral: het verlangen leren begrijpen dat homo's op deze wegen, dwaalwegen en kronkelwegen voert: 'naar vriendschap zulk een mateloos verlangen', de tekst van Jacob Israël de Haan op het Homomonument bij de Westerkerk in Amsterdam.

Ook wijzelf hebben er geen belang bij deze realiteit anders, mooier of zieliger, beter of slechter voor te stellen dan zij is. Maar wél weten wij ons voortdurend geraakt door de woorden van de apostel Paulus: 'Stemt uw gedrag niet af op deze wereld. Wordt andere mensen, met een nieuwe visie. Dan zijt ge in staat om uit te maken wat God van u wil en wat goed is, wat zéér goed is en volmaakt' (Romeinen 12,2). Als christenen verlangen wij dat God onze verlangens stuurt en vormt door de Heilige Geest.

Ook homo's en lesbiennes hebben de roeping tot heiligheid ontvangen. De weg daartoe is niet per se, en voor de meesten in feite niet, de seksuele onthouding. En voor niemand bestaat die weg in de verloochening van zijn of haar seksuele verlangen. Die 'nieuwe visie', waarover de apostel Paulus spreekt, nodigt ons uit ons heil niet te zoeken in macht over anderen, in het misbruiken van mensen, in het bezit van goederen, of in aanzien onder gelijken; maar in het visioen van vrede waarin mensen voor elkaar aantrekkelijk zijn en elkaar ongedwongen goed doen, lieflijk en geestelijk.

Voor een kerk, die mensen wil helpen het Koninkrijk van God binnen te gaan, is het niet goed als ze het reële leven van die mensen niet verstaat of het slechts in oppervlakkige schema's kan uittekenen zoals zedenverval, genotzucht, subjectivisme, secularisatie. Niemand luistert dan naar die kerk, en zodoende helpt zij niemand. Dit vinden wij betreurenswaardig. Daarom willen wij eraan bijdragen dat de geloofsgemeenschap de hedendaagse realiteit over seksualiteit en relaties onder ogen ziet. Dan zal duidelijk worden waar en wanneer morele grenzen geboden zijn, namelijk telkens als het respect voor de ander en de inzet voor gerechtigheid in gevaar komen.

4.2 Anders denken over gezin, voortplanting en ouderschap

Steeds weer wordt ons het moderne westerse gezin, bestaande uit vader, moeder en enkele opgroeiende kinderen, voorgehouden als de hoeksteen van de samenleving. Zo'n stelling roept diverse vragen op. Kan een - historisch gezien vrij recente vormgeving daarvan wel model gesteld worden voor alle andere relaties waarin mensen met elkaar wonen en leven? Is het stichten van een gezin en het verwekken van nageslacht een opdracht van God; en aan wie dan? Onttrekken homo's en lesbische Vrouwen zich aan die opdracht? Moet een familiestamboom voortgezet worden? Gezinsvorming, moederschap en vaderschap zijn goed en mooi, maar geen 'heilig' moeten. Ze zijn een vrijheidsrecht, maar geen plicht.

Jesus heeft in zijn prediking radicaal de bijbelse verkondiging doorgevoerd dat bloedverwantschap en familiebanden ondergeschikt zijn aan een nieuwe verwantschap, een broederschap en zusterschap die ontstaat tussen allen die, op Zijn

woord, hun leven willen oriënteren op het komende Koninkrijk van God (Marcus 3, 31-35; Matteüs 12, 46-50; Lucas 11, 27-28).

Homoseksuele mannen en lesbische vrouwen wijzen er bovendien op dat er tal van andere alledaagse leefvormen bestaan dan die van het moderne gezin zonder dat de samenleving daarvan schade lijdt. Trouwens, in Nederland bestond in 1985 al het merendeel van alle huishoudens (53%) uit één of twee personen en dit aantal zal geleidelijk toenemen tot twee op de drie huishoudens (64%) in het jaar 2000. Kennelijk zijn het niet alleen de homoseksuelen die ernstige vragen stellen bij de plaats die het gezin inneemt in onze samenleving.

Men mag homoseksuelen niet verwijten dat hun relaties geen nageslacht voortbrengen, zolang zij maar in de verwantschapskring blijven van hen die in geloof en hoop een betere wereld voorbereiden. Reeds de profeet Jesaja bestreed dit verwijt. 'Ook de castraat mag niet zeggen: 'Ik ben maar een dorre boom.' Want dit zegt JHWH: Aan de castraten die mijn sabbat onderhouden, en verkiezen wat Mij welgevallig is en vasthouden aan mijn verbond, aan hen geef Ik in mijn huis en binnen mijn muren een gedenksteen en een naam, die zonen en dochters te boven gaan; een eeuwige naam geef Ik hun, een die nooit wordt uitgewist'. (Jesaja 56, 3-5; vergelijk daarbij Handelingen 8,26-39).

4.3 De ervaring van ons lichaam

In ons lichaam voelen wij ons betrokken bij andere mensen, en ook bij de dieren om ons heen, bij de aarde. Lijfelijke aanwezigheid die te tasten, te zien en te ruiken is, wekt behagen en onbehagen, begeerte en afkeer in ons op. Dat mensen zich aan elkaar bloot kunnen geven, hun gebreken en hun voordelen niet verbergend, en zich toch niet schamen voor elkaar: dat zouden wij intimiteit kunnen noemen, een toestand van vertrouwdheid en geborgenheid. Met seksualiteit in engere zin heeft dit weinig te maken. Er bestaat immers veel intimiteit tussen mensen zonder dat ze met elkaar naar bed gaan en er bestaat ook seks zonder intimiteit.

Uiteraard is het niet voorbehouden aan homoseksuelen om hierover iets te weten. Toch hebben zij een eigen verhaal te vertellen over hun lichamelijke omgang met mensen, over toenadering en afwijzing, over intimiteit en bevrediging. Sommigen vinden bijvoorbeeld dat seksuele activiteit nog iets anders kan betekenen dan persoonlijke genegenheid van twee mensen voor elkaar; namelijk dat mensen zich in dit spel opgenomen voelen in een groter geheel, in hun vezels verbonden met al wat leeft, en daardoor verzoend met het eigen lichamelijke, aardse bestaan. Vrouwen kunnen dit weer op een andere manier beleven dan mannen.

Maar is het wel wenselijk over zulke dingen in de geloofsgemeenschap te spreken? Wij menen van wel. Ten eerste, omdat wij hier leven in een westerse beschaving die ons ten onrechte leert ons lichaam te behandelen als een werktuig; het op te poetsen, op te drijven en in reparatie te geven als was het een machine. Een beschaving die ons niet inwijdt in de omgang met mismaaktheid, ziekte en aftakeling en al evenmin in de omgang met schoonheid, kracht en vitaliteit van onze lichamen. Ook de homoseksuele gemeenschap wordt met deze aspecten thans pijnlijk geconfronteerd door AIDS; sommige patiënten leerden -dwars tegen onze beschaving in - hun weg naar de dood gaan als een nieuwe wijze van léven.

En ten tweede: hoe kunnen wij christenen het geloof in de opstanding van het lichaam - één van de Twaalf Artikelen van het geloof - in stand houden en toepassen op onze stijl van leven, als wij de ervaring met ons lichaam verloochenen? Dit geloof zegt niet dat wij eens van ons lichaam zullen worden vrijgemaakt, maar dat ons lichaam eens zal worden vrijgemaakt.

4.4 De veelvormigheid van lieve betrekkingen tussen mensen

Homoseksuelen hebben hun eigen ervaringen met intieme betrekkingen tussen mensen, zowel in stabiele relaties als in vluchtige ontmoetingen. Deze ervaringen kloppen niet met de gangbare regels in de maatschappij over hoe mannen en vrouwen met elkaar horen om te gaan: op het werk, op straat, in het gezelligheidsleven en in bed. Wij moeten met spijt toegeven dat de homoseksuele cultuur dikwijls klaar staat met een alternatieve set van regels over 'zo hoort het'. Ons allen, homo's en hetero's, ontbreekt het aan verbeeldingskracht om recht te doen aan de bestaande rijkdom aan lieve, ook lichamelijke betrekkingen tussen mensen waarin zij elkaar goed doen: vrouwen onder elkaar en mannen onder elkaar, tussen homo's en vrouwen, tussen lichamelijke gehandicapten en hun verzorg(st)ers, tussen een bejaarde celibataire pastoor en zijn eveneens celibataire huishoudster. Ook zijn er mensen die zich zowel tot mannen als tot vrouwen aangetrokken voelen. Wij hebben een even hardnekkige als verkeerde neiging overal etiketten op te plakken: 'is hun relatie seksueel of platonisch? Is die figuur homo-, hetero-, of biseksueel?' Vaak zijn wij fantasieloos, en dáárom respectloos. Kostbare woorden als vriendschap, vriend en vriendin, worden tegenwoordig in oppervlakkige, zelfs in banale zin gebruikt. Wij lijden aan taalarmoede. Tussen de schuttingtaal en het medisch-technisch jargon is de poëtische taal der erotiek - de taal van het Hooglied - verschaald.

Wij sluiten onze ogen niet voor de harde feiten van trouweloosheid, bedrog, uitbuiting en vernedering in de lichamelijke relaties tussen mensen. homoseksuelen weten erover mee te praten. Toch beweren wij dat er meer begrip, en dus een rijker geschakeerde taal moet komen voor de variëteit aan lieve relaties tussen vrije en gelijkwaardige mensen. En bij het begrip trouw in relaties moeten we niet allereerst denken aan iets wat je niet doet: geen seksuele omgang met een derde, maar

aan iets positiefs, namelijk volhardende aandacht voor het welzijn van de ander, betrouwbaarheid en openheid ook in pijnlijke situaties.

Onze oude sociale en taalschema's 'verliefd, verloofd, getrouwd en daarna nooit vreemd gegaan' zijn ontoereikend geworden. Zij helpen jonge mensen niet om tot emotionele rijpheid te komen en evenmin om oog te krijgen voor machtsverschillen in menselijke relaties. De misbruiken die in de Nederlandse samenleving thans aan de dag treden zoals seksueel geweld binnen relaties, incest, verkrachting, agressie jegens homoseksuele mannen en lesbische vrouwen, exploitatie van vrouwen en kinderen hebben van alles te maken met machtsverschillen, onvrijheid en onrijpheid. De kerk lijkt de fantasie en de taal te missen om aan de maatschappelijke opvoeding op deze punten in onze samenleving bij te dragen. Het open moreel beraad dat wij voorstaan zou de kerk, zo hopen wij, kunnen helpen.

4.5 Doorbreken van stereotype beelden en rollen

In onze samenleving heersen nog steeds diep ingeslepen opvattingen over hoe een echte man en een echte vrouw zich gedragen, hoe hun taken en rollen verdeeld zijn: in het openbare leven, in het huishouden en in bed. De dwang die van zulke stereotypen uitgaat maakt vele mannen en vrouwen - zeker niet alleen homoseksuele - ongelukkig omdat die hun eigen verlangens en ambities onderdrukt. Homoseksuele mannen delen, of zij willen of niet, in de voordelen die het man-zijn in - onze samenleving nog steeds met zich meebrengt. En hoe 'vrouwelijker' zij zich gedragen, des te minder worden zij geaccepteerd. Volkse opvattingen, dat man en vrouw zich tot elkaar verhouden en elkaar aanvullen als actief en passief, of als 'de fles en de kurk' of als 'het dekseltje en het doosje' krijgen soms een godsdienstig tintje mee, alsof de Schepper het zo zou hebben ingericht; en dan moet het natuurlijk zo blijven.

De kerk past zich op dit punt teveel aan bij de heersende cultuur. Zij dient daarentegen, minstens in haar eigen midden, ruimte te maken voor een tegencultuur opdat de dwang van die stereotype rolvoorstellingen wordt opgeheven. De apostel Paulus schreef: 'Gij allen die in Christus gedoopt zijt hebt u met Christus bekleed ... er is geen mannelijk en vrouwelijk, want allen zijt gij één' (Galaten 3, 27-28). De gemeenschap in Christus, waartoe wij gedoopt zijn, heft niet het verschil tussen man en vrouw op maar wél de dwang van mannelijkheid en vrouwelijkheid.

4.6 Spreken over God in beelden

De religieuze crisis in de westerse wereld noodzaakt ons allen na te denken over het geheim van God en onze omgang met dat geheim. Nu zijn onze voorstellingen over het goddelijke altijd ontleend aan de ervaarbare en zichtbare werkelijkheid; dat was al zo in de tijd dat de bijbel geschreven werd. En die voorstellingen kleuren onze omgang met God.

Heel gangbaar is de psychologische voorstelling van God als Iemand met gezag, God als Koning en Heer. God is dan de hoogste autoriteit die denkbaar is; zijn verordeningen bereiken ons via een heilig boek of via de persoon van een aardse gezagsdrager, kerkelijk of wereldlijk, die Gods plaats bekleedt. Maar onze religieuze voorstellingen bewegen zich ook in heel andere richtingen.

Zo is er in de christelijke mystiek al vaak over God nagedacht, niet als Iemand anders, maar als de nameloze Grond en Bron van ons bestaan:

Maar in het diepst van mijn gemoed
daar werd het liefelijk en zoet.
Daar kwaamt Gij uit der diepten herwaarts dringen
en als een bron mijn dorstig hert bespringen.
Zodat ik U, O God, bevond,
te zijn den grond van mijnen grond'.

(Jan Luyken, Nederlands mysticus, 1649-1712)

De geestelijke reis naar ons eigen binnenste is dan tegelijk een nadering tot het geheim dat alles draagt en verbindt. Wij ontdekken dit geheim, dat wij vaak te voorbarig 'God' noemen als een bevriende macht, ja als een vriend. Op de verhouding tussen God en de mensen mogen wij dan de woorden van de filosoof Aristoteles toepassen: 'wat wij kunnen door middel van onze vrienden, dat kunnen wij enigermate door onszelf'. Een echte vriend immers geeft ons, wanneer hij of zij ons helpt iets tot stand te brengen, de indruk dat wij het zélf hebben gedaan. In de Schrift horen we over God als een vriend van zijn volk binnen het Verbond. In de katholieke spiritualiteit en theologie is vriendschap met God een belangrijk onderwerp. En in de liturgie van de oosterse christenen wordt God aangeroepen als 'Goede Mensenvriend'.

Misschien hebben homoseksuele mannen en lesbische vrouwen het vermogen én de taak om het thema van de vriendschap met God weer op te nemen, het te verdiepen en er het geestelijk leven van de kerk mee te verrijken. Zij hebben immers méér dan anderen een zekere afstand tot het huwelijksmodel en tot het ouders-kinderen model. Het thema van de

vriendschap met God bewaart mensen voor zelfverachting en helpt ons onszelf tot vriend te zijn. Zo kunnen homoseksuelen meehelpen om de religieuze armoede in maatschappij en kerk te verzachten, want grotendeels is dit een armoede in de beeldvorming over het geheim van de Onuitsprekelijke.

Natuurlijk zijn alle voorstellingen over de verhouding tussen God en mens gebrekkig mensenwerk. Dat geldt voor het reeds genoemde model van Koning en Heer. Eveneens geldt het voor het traditionele model van een huwelijksrelatie: God als bruidegom. En het geldt voor het model van de ouder-kind relatie: God als een vader of moeder en wij als kinderen. De aanroeping 'onze Vader' die Jezus ons leerde is onvervangbaar; maar zij hoeft niet onze verbeelding te beheersen. Tenslotte: ook de voorstelling van God als 'de geheel Andere' is waardevol; maar zij heeft als ondergrond nodig onze ervaring mét vreemde mensen en met hun aanspraak aan ons: weerloos, smekend en gebiedend.

Ook het model God als vriend is uiteraard betrekkelijk. Maar het kan eraan meehelpen dat mensen, ook wanneer zij lijden of zich schuldig weten, of wanneer zij hun recht zoeken, aan God zullen denken als aan een lieve en getrouwe vriend(in), als een makker in de strijd.

5 De kerk vernieuwen

Als homoseksuele pastores hebben wij onze kerk lief - zoals zij is en bedoeld is. Juist daarom willen wij ons ook inzetten voor de permanente vernieuwing van de kerk in de richting zoals haar Heer die bedoeld heeft. Met deze pastorale brief nodigen wij u, onze medezusters en. -broeders, uit om met ons deze vernieuwing ter hand te nemen. De volgende conclusies en aanbevelingen kunnen daarbij behulpzaam zijn.

5.1 Elkaar in de ogen zien

Geloven, zo stellen wij in deze brief, veronderstelt de moed om de realiteit onder ogen te zien: zoals zij feitelijk is, en niet zoals wij ze graag zouden willen zien. In toenemende mate is deze moed aan het grondvlak van de kerk aanwezig, en dat stemt tot vreugde.

Het onder ogen zien van 'de feiten', zal moeten betekenen, dat wij als homo- en heteroseksuelen elkáár binnen de kerk in de ogen zullen zien. Homo- seksualiteit mag binnen de kerk niet een 'verschijnsel' zijn, het zoveelste onderwerp van gesprek en zorg. Het thema 'homoseksualiteit' staat steeds voor: concrete, levende mensen, mannen en vrouwen met een eigen naam en gezicht, een eigen levensgeschiedenis van lief en leed. Aan het kerkelijke spreken óver homoseksualiteit - al te gemakkelijk een 'ver-van-mijn-bed-show' - dient een einde te komen ten gunste van een gesprek binnen de kerk met homoseksuele mannen en lesbische vrouwen.

Wie dit gesprek zoekt, zal er zich overigens Van bewust moeten zijn, dat het vanwege een eeuwenlang verleden van onderdrukking en ontkenning tot op de dag van vandaag voor veel homoseksuele mannen en lesbische vrouwen niet vanzelfsprekend is om voor hun verlangen uit of op te komen. Dit geldt zeker voor een aantal leden van ons Werkverband evenzeer als voor bijvoorbeeld een aantal gehuwde homoseksuele mannen of lesbische vrouwen.

Een eerlijke, en daardoor ook broederlijke en zusterlijke omgang met elkaar vraagt van ons allen, dat wij ons inspannen om binnen de kerk een klimaat te scheppen waarin mensen zich uitgenodigd weten om te zijn wie zij zijn.

5.2 In gesprek

Wij stellen vast dat er in de kerk van vandaag een diepe kloof gaapt tussen datgene wat de kerkelijke leiding als goed en waar aan normen voorhoudt en de overtuigingen daaromtrent zoals die vorm krijgen. in het leven van de meerderheid van de gelovigen, inclusief pastores. Deze kloof verontrust, niet ten onrechte, velen die de kerk een warm hart toedragen. Zij doet ernstig afbreuk aan de geloofwaardigheid van het kerkelijk en christelijk getuigenis in de samenleving.

Wij roepen parochies en andere plaatselijke geloofsgemeenschappen op om in hun midden het gesprek op gang te brengen over wat een menswaardige, evangelische moraal voor nu is. Daarbij denken wij niet zozeer aan gesprekken over homoseksualiteit op zich. Liever pleiten wij voor een integrale benadering, waarin homoseksualiteit verschijnt als één vormgeving van seksualiteit en relaties naast andere. De omgang met homoseksualiteit wordt daarbij geplaatst binnen het bredere kader van de omgang van de gemeenschap met de veranderde seksualiteitsbeleving van nu, met niet-huwelijkse relatievormen, gewijzigde huwelijksopvattingen, een nieuwe kijk op de man-vrouwverhouding. Homoseksualiteit is dan niet langer het 'probleem' van een zogeheten 'minderheid' en van hun ouders, maar gaat de héle gemeenschap aan. Hetzelfde kan

gezegd worden van andere vormgevingen van relaties en seksualiteit. In zulke gesprekken zal ook de maatschappelijke dwang tot heteroseksualiteit en de consequenties daarvan voor relaties aan de orde moeten komen.

Een dergelijk gesprek veronderstelt vanzelfsprekend de deelname van mensen met uiteenlopende ervaringen en van verschillende levensstaat: gehuwden en gescheidenen, weduwen en weduwnaars, homo's en lesbiennes en hetero's, op-zichzelf-staanden en celibatairen, ongehuwd samenwonenden. Het gaat om een dialoog, die gevoerd wordt op basis van gelijkwaardigheid en waarbij levenservaringen worden geplaatst en getoetst in het licht van de Heilige Schrift. Zo'n open gesprek vormt ons inziens de aangewezen plaats om inzicht te ontwikkelen in wat waar en goed is. In een dergelijk gesprek kunnen mensen zich tegelijk ook bewust worden welke blokkades en belemmeringen zij voor elkaar opwerpen in kerk en samenleving.

Er zijn meerdere organisaties en instellingen die een parochie of plaatselijke geloofsgemeenschap bij dit gesprek behulpzaam kunnen zijn. Ook bestaat er goed gespreksmateriaal. Wij verwijzen hiervoor naar de bijlagen.

5.3 Een inclusieve gemeenschap

Variatie van levensvormen en levensinrichting hoeft de kerk niet te verontrusten. Veeleer kan zij een bron van verwondering en vreugde zijn. Het behoeden en stimuleren van deze variatie vraagt van een parochie dat zij zichzelf verstaat en gedraagt als een 'inclusieve' gemeenschap: een gemeenschap die mensen positief insluit.

Een eerste punt, waar men wat betreft inclusiviteit van de gemeenschap op bedacht dient te zijn, is de taal die men spreekt. 'Taal' is binnen de kerk belangrijk, de kerk is immers een gemeenschap waar verkondigd wordt. Wij vatten het begrip 'verkondiging' hier heel breed op, als aanduiding voor al die situaties waarin, expliciet of impliciet, normen en waarden aan de orde worden gesteld of worden overgedragen. Verkondiging vindt dus niet alleen plaats in de preek, maar ook in het gebed, via katechese, kadervorming, toerusting, sacramentenvoorbereiding, in relatiebegeleiding en individuele gesprekken. Wat pastores en anderen verkondigen is. voor het welbevinden van de homoseksuele leden van de gemeenschap niet zonder belang. Sluit men met een bepaald taalgebruik mensen in of uit? Men moet dus bedacht zijn op de in- of exclusiviteit van het spreken: de taal die men spreekt moet uitnodigend zijn, niet uitsluitend. Enkele voorbeelden:

- Een gebed dat de lof zingt van man en vrouwen hun wederzijdse 'aanvulling' zonder verwijzing naar andersoortige menselijke betrekkingen, sluit homo's en lesbische vrouwen uit.
- Woorden als 'gezinsmis', 'gezinspastoraat' en 'gezinsbijdrage' zijn niet uitnodigend jegens al die mensen die geen deel uitmaken van een gezinsverband.
- Een voorbede voor 'hen die anders zijn' roept al gauw het gevaar op homo's als 'zielig' voor te stellen.

Een volgend punt dat wij in het verband van inclusiviteit naar voren willen brengen, is de zegening van relaties. De katholieke kerk beschikt over een rijke traditie wat betreft de zegening van mensen in uiteenlopende situaties, ja zelfs van dieren en dingen. 'Hoogtepunt' daarvan vormt voor vele gelovige vrouwen en mannen ongetwijfeld de inzegening van hun huwelijk. Het verdient aanbeveling, wanneer binnen de kerk - in navolging van de Remonstrantse Broederschap - aan hen die dat uitdrukkelijk willen, de mogelijkheid geboden wordt van een zegening van hun homoseksuele of lesbische levensverbintenis. In deze aanbeveling mag men geen pleidooi voor een 'homohuwelijk' beluisteren. Evenmin wil hier iets ten nadele gezegd zijn van hen die een andere stijl van leven verkiezen. Wél pleiten wij ervoor om de homoseksuele of lesbische levensverbintenis ook in religieus opzicht volkomen serieus te nemen.

Een laatste punt in verband met dit thema: 'inclusiviteit' kan niet beperkt blijven tot de parochie als op zichzelf staande eenheid. Een 'inclusieve' kerkgemeenschap zal haar gelovigen ertoe motiveren om zich in te zetten voor een 'inclusieve' samenleving. Positieve ondersteuning van emancipatiegroepen in de samenleving is voor zo'n gemeenschap even vanzelfsprekend als het werken aan veranderingen in eigen kring.

5.4 Pastoraat met en homoseksuele mannen/lesbische vrouwen

Reeds decennia lang is veel goed werk verricht door pastores die zich binnen een categoriaal pastoraat bekommerden om het welzijn van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen. Voor dit 'pastoraat in de doornen', dat hun niet door iedereen in dank is afgenomen, zijn wij deze collega's zeer dankbaar. Homopastoraat kan ook binnen de context van een parochie plaatsvinden, dit verdient waar mogelijk de voorkeur.

Juist wanneer een parochie zich verstaat als een inclusieve gemeenschap, zal het kunnen gebeuren dat een homoseksuele gelovige of iemand in haar of zijn omgeving (ouders, familie, partner, kinderen) een beroep doet op de pastor. De inhoud van het pastorale contact zal in zulke gevallen sterk afhangen van de concrete vraag waarmee iemand naar de pastor toekomt. Maar in ieder geval zal dit contact een solidaire ontmoeting moeten zijn, waarin pastor en 'vraagsteller' samen zoeken naar verheldering (ook van de wortels van de ervaren problemen!) en naar het gelovige perspectief. Naar onze mening

kan zo'n gesprek alleen heilzaam zijn wanneer de pastor beschikt over de vereiste kennis en vaardigheden, zowel op het vlak van pastoraat als van homoseksualiteit. Kennis kan ontleend worden aan goede literatuur (die in overmaat ter beschikking staat), maar kan ook - meer aanbevelenswaardig - verworven worden door als pastor het contact met homoseksuele en lesbische parochianen niet te schuwen.

Dit voert ons tot een volgend punt: 'zelforganisatie'. Als leden van het Werkverband ervaren wij zelf welk een weldaad het is om elkaar te ontmoeten op de dubbele noemer van geloof/pastoraat en homo-zijn. Wij vermoeden daarom, dat onze parochies erbij gebaat zouden zijn wanneer er in hun midden parochiële groepen van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen zouden ontstaan. Daardoor zou tevens de ontwikkeling kunnen worden bevorderd van een pastoraat vóór naar een pastoraat dóór homoseksuelen.

Wij pleiten voor zulke groepen, niet bij wijze van 'getto-vorming' of alibi, maar wel omdat de ervaring leert dat homoseksuele gelovigen juist bij elkaar steun en bemoediging kunnen vinden. Vanzelfsprekend zullen homo-pastores van deze groepen deel uit kunnen maken. Het is onze hoop dat in dergelijke groepen een positieve kracht ontwikkeld wordt die het geheel van de parochie ten goede kan komen.

55. Ambten en functies binnen de kerk

Als christenen hebben wij de overtuiging dat seksualiteit iets moois en goeds is, een gave van de Schepper. Daarom ook achten wij het niet verontrustend of beschamend wanneer homoseksuele of lesbische gelovigen openlijk, ook binnen de kerk, de aard van hun verlangen bekend maken. Wij zelf streven als leden van het Werkverband deze openheid na. Wij nodigen anderen binnen de kerk - ook waar zij bisschop, priester of religieus zijn - tot eenzelfde openheid uit. Onaanvaardbaar achten wij het, wanneer iemand die geroepen is of wordt tot enige kerkelijke dienst, in zijn of haar roeping wordt gediskwalificeerd of gefrustreerd, louter en alleen vanwege het feit dat hij of zij (publiekelijk) getuigenis aflegt over de aard van zijn of haar seksuele voorkeur.

Onder de leden van het Werkverband zijn er die 'leek' zijn (in de zin van: geen priester of religieus). Wij menen dat zij vrij zijn om homoseksuele verbintenissen aan te gaan, gebonden uiteraard aan de morele plichten die een humane en christelijke beleving van zulke relaties met zich meebrengt. Niet acceptabel vinden wij het wanneer pastores die 'leek' zijn en tegelijkertijd hun homoseksualiteit 'in praktijk (wensen te) brengen', daarom door de verantwoordelijke instanties een benoeming in de kerkelijke dienst wordt geweigerd. Of wanneer er bij deze benoeming oneigenlijke beperkingen worden opgelegd, bijvoorbeeld zulke waarbij de pastor in kwestie in feite wordt 'uitgenodigd' tot het leiden van een dubbelleven. Dergelijke weigeringen en beperkingen komen anno 1989 in de kerk van Nederland voor.

Waar deze weigeringen en beperkingen veelal gemotiveerd worden vanuit functionele overwegingen ('De mensen zijn er nog niet aan toe...'), menen wij dat parochies veel kunnen bijdragen aan een ander beleid in deze. Wij ondersteunen van harte allen die binnen de kerk ijveren voor een niet-discriminerend benoemingsbeleid. Wij menen dat parochies en hun samenwerkingsverbanden er goed aan doen eigen criteria voor benoemingen te ontwikkelen (niet alleen voor de benoeming van pastores, maar ook voor die van vrijwillig(st)ers). De Verenigingen van Pastoraal Werkenden, de Commissie Mensenrechten in de Kerk van de Acht Mei Beweging en het Beraad Inzake Parochiële Aangelegenheden (BIPA) kunnen op dit vlak nuttig werk verrichten.

Onder de leden van het Werkverband zijn ook priesters en religieuzen. Voor hen geldt de verplichting van het ambtscelebaat, c.q. de kloostergelofte van kuisheid. Binnen het Werkverband spreken wij er met elkaar over hoe de relatie is tussen celibaat en kuisheid enerzijds en de beleving van het homoseksuele verlangen anderzijds. Principieel zijn wij van mening, dat celibaat en kuisheid aan homo- en heteroseksuelen dezelfde eisen stellen. En wanneer er thans binnen de kerk onduidelijkheid en discussie bestaat, wat daarvan precies de inhoud is, dan geldt die onduidelijkheid gelijkelijk voor hetero's en homo's.

Tenslotte

Als pastores zien wij het als onze plicht om het Evangelie te verkondigen zoals dat wordt geloofd en doorgegeven binnen de levende traditie van de katholieke kerk. Ook achten wij het onze taak om de leer van de kerk bekend te maken en haar inhoud, bedoelingen en reikwijdte toe te lichten en te verhelderen. Een dergelijke verheldering te bieden is ook het oogmerk van deze pastorale brief. Wij hopen, mede door deze brief, met u, onze zusters en broeders, in gesprek te komen over wat in het licht van het Evangelie waar en goed is voor mensen van nu. Deze brief wil niet het laatste woord spreken, maar wil bijdragen aan een nog nauwelijks begonnen, hoogst noodzakelijke kerkelijke bezinning.

*Laten wij elkander zegenen,
opdat wij de zegen verwerven
waartoe wij geroepen zijn.*

Bijlagen

Bijlage 1: Suggesties voor gesprek

De pastorale brief *Tot zegen geroepen* heeft tot doel binnen de kerk een open gesprek over relaties en seksualiteit op gang te brengen. Op deze plaats vindt u enkele praktische suggesties om dat gesprek vorm te geven. Om te beginnen vindt u opmerkingen over de start van het gesprek: wie begint, in welke groep, hoe? Daarna volgt een mogelijk model waarmee u de brief in vier bijeenkomsten met een vaste agenda kunt bespreken. Tot slot vindt u suggesties waardoor de gesprekken concrete gevolgen kunnen hebben voor het leven in de plaatselijke geloofsgemeenschap.

De start

Iedereen die de pastorale brief leest, kan een initiatief nemen om het gesprek in de eigen parochie te beginnen. Het parochiebestuur, de parochievergadering, de pastor, bestaande groepen en individuele kerkleden kunnen een begin maken. Vanaf dit begin zal het initiatief door meer dan één gedragen moeten worden; dit zorgt voor een breder draagvlak en meer goede ideeën.

Het gesprek kan plaatsvinden in een reeds bestaande groep (bijvoorbeeld een catechese- of gespreksgroep), in elke groep waar men er reeds aan gewend is om een open gesprek te voeren. Ook kan, speciaal voor dit thema, een tijdelijke gespreksgroep worden gevormd. Vooral in het laatste geval is het van belang om de leden van de geloofsgemeenschap in ruime mate op de hoogte te stellen van het initiatief. In een bericht in het parochieblad kunt u de gespreksavonden aankondigen. U vertelt er in het kort over de aanleiding en het doel van de gesprekken. Ook een mededeling tijdens de viering kan deze functie hebben.

Wanneer breed bekend is dat een gesprek plaats zal vinden, is de kans des te groter dat de groep divers is samengesteld. Het zal verrijkend blijken te zijn wanneer mannen en vrouwen, homoseksueel/lesbisch en heteroseksueel, jongeren en ouderen, alleenwonenden, samenwonenden en gehuwden, allen verschillend en allen betrokken bij het leven in de kerk, elkaar vinden in een open gesprek. Dat laatste benadrukken we nog eens: de sfeer waarin het gesprek plaatsvindt is van het hoogste belang. Openheid naar elkaar toe, gelijkwaardigheid, goed luisteren, rust, ruimte voor eenieders gedachten en gevoelens. Zo een sfeer te scheppen mag vanaf het begin tot eenieders verantwoordelijkheid worden gerekend.

Wil iedereen aan bod kunnen komen, dan kan de groep bestaan uit tien tot vijftien mensen. Minder kan altijd, het is dan eerder mogelijk in een huiskamer bij elkaar te komen. Als het er meer zijn ligt het voor de hand in twee groepen te praten.

Een mogelijk model

Wij geven u hieronder een model waarmee u gedurende vier bijeenkomsten de brief kunt bespreken. Het is een model, u kunt er dus naar eigen inzicht in wijzigen, variëren en schrappen. We gaan er van uit dat iedereen het hoofdstuk leest dat aan de orde komt.

Eerste bijeenkomst 'Waar komen we vandaan?'

Deze bijeenkomst heeft het karakter van kennismaking, en dan in het bijzonder met betrekking tot het thema. Hoofdstuk 2 geeft er een goede aanleiding voor. Beschreven wordt de geschiedenis van het denken over seksualiteit en relaties in katholieke kring.

Een invalshoek is nu om uzelf te plaatsen in die geschiedenis. Op welke manier hebben de maatschappelijke en kerkelijke ontwikkelingen in deze uw leven beïnvloed, verrijkt, beperkt, bepaald? Het worden levensverhalen van unieke mensen. De anderen luisteren met aandacht, met open oren, in herkenning of, misschien, verwarring.

Van tevoren weten de deelnemers aan het gesprek waar het over zal gaan. Om de verhalen op gang te krijgen kan aan een aantal mensen worden gevraagd als eerste aan het woord te komen. Daarmee wordt het ijs van terughoudendheid wellicht gebroken.

Tweede bijeenkomst 'Ruimte voor een open gesprek'

Het denken over relaties en seksualiteit veranderde, ook bij katholieke mensen. De menselijke ervaring kwam meer centraal te staan. De vraag is nu hoe zich dit verhoudt tot de katholieke geloofstraditie. En vooral: wordt de ruimte voor een open

gesprek ook werkelijk ervaren, door individuele vrouwen en mannen en door de geloofsgemeenschap? Hoe ontwikkelen wij onze morele normen in verhouding met de drie bronnen: de Schrift, de dienst van het leergezag en de menselijke verstandigheid?

Opnieuw luisteren we naar waar anderen het zwaartepunt leggen en hoe zij er in hun levenspraktijk mee omgaan. Wellicht meer dan de eerste keer gaan we met elkaar in gesprek.

Derde bijeenkomst 'Wat dragen wij bij aan het open gesprek over seksualiteit en relaties?'

In hoofdstuk 4 wordt beschreven wat homo's vanuit hun positie in kerk en samenleving kunnen bijdragen aan de geestelijke rijkdom en de veelkleurigheid van de katholieke geloofsgemeenschap. Voor de homo's die aan het gesprek meedoen kan dat een eigen bijdrage zijn. Voor lesbische vrouwen en heteroseksuele mannen en vrouwen kan het een aanleiding zijn voor het vormen van eigen gedachten op de onderscheiden terreinen. Het gaat dan om:

- anders denken over gezin, voortplanting en ouderschap;
- de ervaring van ons lichaam;
- de vele vormen van lieve betrekkingen;
- het doorbreken van stereotype beelden en rollen;
- spreken over God in beelden.

Vierde bijeenkomst 'De kerk vernieuwen'

Tijdens het vierde gesprek wordt nagegaan hoe de ervaringen die met elkaar werden beleefd en gedeeld en de inzichten die hierdoor groeiden kunnen bijdragen aan de groei van de eigen geloofsgemeenschap. Dit kan leiden tot concrete aanbevelingen aan degenen die besluiten nemen. Tot suggesties aan pastores en liturgiegroepen. Tot informatie, scholing en bezinning. Tot een meer permanente werkgroep seksualiteit en relaties. Het kan leiden tot veel goeds!

Een agenda- voorstel

Het is mogelijk, en overzichtelijk, om tijdens de vier bijeenkomsten te werken met een vaste agenda. De vorm van de verschillende agendapunten kan per bijeenkomst verschillen. Het is goed om per keer andere mensen te vragen bepaalde onderdelen voor te bereiden en te begeleiden. Zo wordt de verantwoordelijkheid gespreid.

Een vaste agenda kan er als volgt uitzien:

1. Opening

Een woord van welkom, ondersteund door een tekst, een gebed, een lied of een symbool. Stilstaan bij het feit dat het goed is dat mensen elkaar zoeken en, hopelijk ook, vinden. Zij zijn bij elkaar als gelovigen.

2. Introductie van het thema

Op vele manieren kan het gespreksonderwerp worden ingeleid:

- door één van de deelnemers die het hoofdstuk inleidt, samenvat en van vragen voorziet;
- door een 'gast van buiten' (als ze onverhoopt niet in de groep te vinden zijn: bijvoorbeeld lesbische vrouwen, homoseksuele mannen, ouders van homoseksuele kinderen);
- door een spelvorm;
- door een videofragment.

Bedenk dat het een inleiding is, teveel tijd mag het niet in beslag nemen. Wel zal het de aanleiding tot een gesprek moeten kunnen zijn. Uitnodigend, aansluitend bij de eigen levenspraktijk. Wanneer er iemand van buiten wordt uitgenodigd dient ervoor te worden gewaakt dat deze man of vrouw als 'geval' wordt beschouwd. Hij of zij levert alleen de inleiding en kan verder deelnemen als ieder ander. De ervaringen van alle deelnemers aan het gesprek zijn aan de orde, er is wat dat betreft gelijkwaardigheid.

3. Gesprek

Het gesprek kan beginnen naar aanleiding van vragen, liefst open vragen die terughoudendheid bevorderen ten aanzien van het innemen van stellingen. Ook kan iedereen in een 'rondje' vertellen wat hij of zij erover of ervan wil vertellen. Spreek dan goed af of men er direct of pas na afloop op mag reageren. Ook andere vormen zijn mogelijk: het opschrijven van trefwoorden op een flap, gesprekken in tweetallen, wederzijdse interviews, foto's of tekeningen als aanleiding, liedteksten, etc.

4. Afronden

Degene die het gesprek heeft geleid kan hier het verloop van de avond samenvatten. Het zal dan eerder gaan om een algemeen beeld van de sfeer dan om een beschrijving van persoonlijke stellingnames. Samen kan worden nagegaan wat er gemeenschappelijk was in de verhalen, waar het goed ging, waar het een volgende keer beter kan.

5. Afsluiting

De afsluiting kan twee aspecten hebben. Als eerste zijn er de concrete afspraken voor de volgende keer (wie doet wat, plaats en tijd, voorbereiding). Als tweede wordt in deze afsluiting benadrukt dat het een bijeenkomst van gelovigen betreft. Evenals bij de opening wordt gezocht naar een passende vorm, nu om te besluiten.

Na afloop

Tijdens de bijeenkomsten over de pastorale brief werd een open gesprek op gang gebracht. Het gesprek hoeft na de laatste bijeenkomst niet afgelopen te zijn. Wellicht is voortgang gewenst. Op welke wijze kan dat?

1. Adviezen aan beleidsorganen

Vanuit de deelnemers aan het gesprek kunnen aanbevelingen worden gedaan om 'een inclusieve kerk' dichterbij te brengen. Hoofdstuk 5 van de brief draagt hieromtrent ideeën aan. Zo kunnen pastoraat, liturgie, catechese en diaconie beïnvloed worden vanuit de ervaringen en inzichten die uit de gespreksbijeenkomsten voortkwamen.

2. Bekendheid geven

In algemene zin kan door publicaties in het parochieblad bekendheid worden gegeven aan de inzichten die tijdens het gesprek zijn ontstaan. Dit kan leiden tot reacties die gunstig zijn voor de voortgang van het gesprek. Het spreekt vanzelf dat het onderlinge vertrouwen niet geschaad mag worden door berichtgeving naar buiten. De schrijver of schrijfster van het artikel zal hiermee rekening moeten houden.

3. Thema-diensten en Roze Zondag

Als vervolg op de gesprekken kan in de liturgie aandacht worden besteed aan (homo)seksualiteit en relaties, bijvoorbeeld in een thema-dienst. Op de zondagen voor en na de Roze Week (de week waarin homoseksuele en lesbische groepen zich bijzonder manifesteren; eind juni) is de viering van Roze Zondag hiervoor een geschikte gelegenheid.

4. Werkgroep seksualiteit en relaties

Bovenstaande taken kunnen meer gestructureerd worden verricht door een meer permanente werkgroep rond relaties en seksualiteit. Zo wordt de voortgang sterker gegarandeerd. Activiteiten van zo'n werkgroep kunnen verder zijn:

- organiseren van voorlichting en bezinning;
- organiseren van pastorale zorg voor wat betreft relaties en seksualiteit;
- gesprekken met parochieraden en ambtsdragers;
- bijhouden van toegankelijke documentatie en informatie voor leden van de geloofsgemeenschap;
- onderhouden van contacten met organisaties van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen, bijvoorbeeld een plaatselijke afdeling van het COC of een werkgroep ouders van homoseksuele/lesbische kinderen.

Bijlage 2: Adviseurs

Bij het opstellen van deze brief hebben wij dankbaar gebruik gemaakt van de adviezen van een aantal deskundigen inzake theologie en menswetenschappen alsmede van mensen uit de (kerkelijke) homo en lesbische beweging. Voorzover zij ons daartoe toestemming gaven, publiceren wij hier hun namen. De verantwoordelijkheid voor deze brief ligt evenwel geheel bij de afzender.

Ben Bults, lid van de Werkgroep Kerk en Homoseksualiteit Den Haag

Dr. Aat Dekker, ethicus Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken

Dr. J. Dijkman, pastor en moraaltheoloog Stichting Theologische Faculteit Tilburg

Dr. Pieter-Anton van Gennip, algemeen secretaris van de Katholieke Raad voor Kerk en Samenleving en docent Fenomenologie van de Religie

J. Grubben, psychiater en oud-lid van de Centrale Pastorale Werkgroep Homofilie
Drs. Maaïke Ie Haardt, docente feministische theologie Stichting Theologische Faculteit Tilburg
Drs. Rinus Houdijk, docent moraaltheologie Katholieke Universiteit Nijmegen
Drs. Liesbeth Huijts, stafmedewerkster Dominicaans Studiecentrum voor Theologie en Samenleving
Prof. dr. Rob van Kessel, hoogleraar praktische theologie Katholieke Theologische Universiteit Utrecht
Drs. José de Kwaadsteniet, theoloog, lid van het Werkverband van Homoseksuele Theologen
Ds. Thom Loran, secretaris van het Samenwerkingsorgaan voor het Pastoraat van de Nederlandse Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken in Nederland
Prof. dr. Henk Manders CSSR, emeritus-hoogleraar pastoraaltheologie Universiteit voor Theologie en Pastoraat
Ds. Wim Overdiep, predikant Remonstrantse Broederschap
Drs. Lodewijk Palm, voorzitter bestuur Stichting Landelijk Coördinatiepunt Groepen Kerk en Homoseksualiteit
Kees Posthumus, medewerker Stichting Landelijk Coördinatiepunt Groepen Kerk en Homoseksualiteit
Freek Rhebergen, secretaris Stichting Landelijk Overleg Werkgroepen Ouders van Homoseksuele Kinderen
Will Sluyter, voorzitter KOV-werkgroep Homoseksualiteit
Wies Stael-Merkx, coördinator Katholiek Bureau voor voorlichting en begeleiding bij Seksualiteit en Relatievorming
Dr. mr. Cees Straver, directeur Nederlands Instituut voor Sociaal Sexuologisch Onderzoek
Drs. Joke Sweep, pastor en lid van de werkgroep 'Relaties' van de sectie 'Vrouw in kerk en samenleving' van de Raad van Kerken
Dr. Sjef van Tilborg MSC, docent exegese Katholieke Universiteit Nijmegen
Drs. Rob Treep, docent ethiek, vakgroep theologie Hogeschool Holland
Prof. dr. Jan Visser, coördinator Pastoraal Psychologische Leergang Rijksuniversiteit Utrecht en bijzonder hoogleraar vanwege het Oud-Katholiek Seminarie
Prof. dr. Knut Walf, hoogleraar canoniek recht Katholieke Universiteit Nijmegen en Stichting Theologische Faculteit Tilburg
Drs. Dré Wouters, docent Stichting Theologische Faculteit Tilburg
Dr. Gerard Zuidberg, voorzitter Federatie Verenigingen van Pastoraal-Werkenden Nederland.

Bijlage 3: Literatuur

De leeslijst die hieronder volgt, biedt uiteraard slechts een beperkte keuze uit het totale aanbod van boeken, brochures en artikelen over (homo) seksualiteit en (homo) seksuele (en lesbische) relaties. Vermeld worden met name publicaties die dienstbaar kunnen zijn aan het kerkelijk gesprek. Ook zijn enkele uitgaven opgenomen voor eventuele verdere studie.

Kerkelijke documenten

In verband met homoseksualiteit zijn bijzonder van belang:

Verklaring van de Heilige Congregatie voor de Geloofsleer over enkele vraagstukken van de seksuele ethiek, 29 december 1975 (in: *Archief van de Kerken* 31 [1976], kol. 142-154).

Homofilie in de samenleving, Utrecht, 1979. Een bijdrage van de Katholieke Raad voor Kerk en Samenleving aan de discussie binnen de geloofsgemeenschap.

Brief van de Congregatie voor de Geloofsleer aan de bisschoppen van de katholieke kerk over de pastorale zorg voor homoseksuelen, 1 oktober 1986 (in: *Archief van de Kerken* 41 [1986], kol. 1048-1060).

Voorlichting over homoseksualiteit (m/v)

Goed voorlichtingsmateriaal is verkrijgbaar bij onder andere het COC, KBSR, PSVG, Werkgroepen Ouders van Homoseksuele Kinderen (voor adressen: zie bijlage 4). Daarnaast noemen wij:

Bert Boelaars e.a. (red.), *Homoseksualiteit*, (DIC-map 99), Amersfoort, 1983. De map gaat in op de volgende onderwerpen: geschiedenis, leefwereld, houding van de bevolking, opvoeding en onderwijs, levensbeschouwing, homo- en lesbische beweging.

Bert de Groot, *Gewoon wordt je leven nooit*, Amsterdam, 1987. Elf Amsterdamse mannen vertellen openhartig over hun leven en relaties met mannen.

Mieke van Kasbergen e.a., *Lesbisch Prachtboek*, Amsterdam, 1979. Boek van, voor en over lesbische vrouwen met verhalen, interviews, foto's, gedichten, enz.

Wilfred Ploeg, *Naar verten die niemand weet*, Delft, 1985. Een boekje van, voor en over mensen die binnen huwelijk of relatie te maken hebben met homoseksualiteit van een der partners.

Mink van Rijdsdijk, *Twintig rode rozen en een rose*, Kampen, 1986. Een boekje van, voor en over ouders van homoseksuele kinderen.

Jo Schoormans, *Homoseksualiteit*, in: *Kruispunt* 24 [1988] nr. 2, blz. 11-24. Schoormans schetst op basis van interviews de leefwereld van homoseksuele mannen, lesbische vrouwen, hun ouders. Hij gaat in op de houding van de samenleving en van kerken. Besteladres: Adm. Kruispunt, Postbus 1, 5253 ZG Nieuwkuijk.

Handreikingen voor gesprek

F.R. Brommet e.a., *Verwarring en herkenning*, Den Haag, 1984. Een gespreksnota over gemeente en homoseksualiteit vanwege de Nederlandse Hervormde Kerk.

Anneke Dekkers- Dubbeldam e.a., *Instaan voor elkaar*, Leusden, 1982. Een op de pastorale praktijk gericht, voorlichtend boekje voor diegenen die gevolg willen geven aan de oproep van de gereformeerde synode om als homo- en heteroseksuele christenen met elkaar in gesprek te gaan. Besteladres: Dienstencentrum van de Gereformeerde Kerken, Postbus 201, 3830 AE Leusden.

Relaties: omgaan met jezelf - omgaan met anderen. Twaalf kleine deeltjes over even zovele aspecten van relaties, samengesteld door de Huisgemeente Hogesteent, ten behoeve van het gesprek binnen de katholieke geloofsgemeenschap. Besteladres: KBSR.

Marianne Terlouw-Beke en Adri Terlouw, *Bij ons thuis zijn ze allemaal getrouwd*, Driebergen, 1988. Handreiking voor gesprekken in gemeente of parochie over homoseksualiteit. Besteladres: Toerusting, Postbus 84176, 2508 AD Den Haag.

Waar liefde woont..., Nijmegen, 1987. Deze nota over kerk en homoseksualiteit formuleert aanbevelingen voor onder meer kerkelijk spreken, bijbellezing, liturgie, catechese, prediking, pastoraat en diakonie. Besteladres: Werkgroep Homoseksualiteit en Geloof Zuid-Oost Brabant, postbus 4114, 5604 EC Eindhoven.

Videoband 'Mot dat nou? Een moeder, een vrouw'. De band is vervaardigd naar aanleiding van het voornemen van de Remonstrantse Broederschap om over te gaan tot het zegenen van niet-huwelijkse levensverbintenissen; geschikt voor gesprek in parochie of gemeente. Besteladres: Nederlands Film Instituut, Steijnlaan 8, Hilversum.

Geschiedenis

Jan van Hooydonk, *Homoseksualiteit en katholieke kerk*, in: Erik Borgman e.a. (red.), *De vernieuwingen in katholiek Nederland*, Amersfoort, 1988, blz. 151-167.

Van Hooydonk schetst het veranderende denken over homoseksualiteit binnen katholiek Nederland bij de kerkleiding, onder het kerkvolk in het algemeen en onder katholieke homoseksuelen.

Rob Tielman, *Homoseksualiteit in Nederland*, Meppel/ Amsterdam, 1982. Standaardwerk over de geschiedenis en ontwikkeling van de Nederlandse homobeweging.

Pastorale en theologische bezinning

Monika Barz e.a., *Wie had gedacht dat we met zovelen zijn*, Baarn, 1988. Ervaringen van lesbische vrouwen in de West-Duitse kerken met reflecties over o.m. lesbische seksualiteit in de bijbel en in de (kerk)geschiedenis.

Th. Beemer e.a., *Liefde, lust, leven*, Kampen, 1982. Auteurs uit verschillende kerken gaan in op veranderingen in het relationele en seksuele denken en doen van gelovigen. Aparte aandacht is er voor de geschiedenis van het kerkelijk spreken over (homo)seksualiteit.

Th. Beemer e.a., *De mensen zijn er nog niet aan toe...*, in: *Praktische Theologie* 9 [1982] nr. 6, blz. 385-401. Een onderzoek naar de werking van de seksuele moraal van de r.-k. kerk in haar benoemingsbeleid, met name ook wat betreft de aanstelling van homoseksuele pastoraal-werkenden.

Gerard van den Boomen, *Leven met aids?*, Amsterdam, 1988. Ervaringen, berichten en gesprekken over Aids met onder meer patiënten, seropositieven, hun partners, vrienden, ouders en hulpverleners. Het boek is gebaseerd op een cursus in het Mozeshuis te Amsterdam.

A.J.R. Brussaard e.a., *Een mens hoeft niet alleen te blijven*, Baarn, 1977. Een evangelische, oecumenische visie op homoseksualiteit vanuit pastorale hoek. Bijdragen over onder meer de confrontatie met homoseksualiteit, ouders van homokinderen, huwelijk en homoseksualiteit, bijbel, ethiek en pastoraat.

Geroepen tot vrede, Diessen, 1987. Een pastorale brief van de Mariënburgvereniging 'aan gescheiden mensen en aan allen die bij hen betrokken zijn'. Besteladres: Vereniging Mariënburg, Postbus 31, 5087 ZG Diessen.

Yko de Groot (red.), *Homosexualiteit en theologie*, Den Haag, 1988. Weergave van een aantal radio-uitzendingen in het kader van de theologische etherleergang van de NCRV, *Rondom het Woord*. Aan de orde komen onder meer: bijbel en homoseksualiteit, de houding van de kerken, eigen bijdragen van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen aan kerk en theologie.

Franz-Joseph Hirs en Rinse Reeling Brouwer, *De verlossing van ons lichaam*, Den Haag, 1985. Twee hervormde

'flikkertheologen' ontwerpen een strijdbare 'tegen-natuurlijke theologie'.

Jan van Hooydonk (red.), *Homo en pastor*, Amersfoort, 1983. Verslag van een onderzoek onder 350 pastoraal-werkenden in het aartsbisdom Utrecht met betrekking tot pastoraat en homoseksualiteit, kerkelijk benoemingsbeleid en de eigen (homo)seksualiteit van de pastor.

Rinus Houdijk, *Kerk en homoseksualiteit: veranderende opvattingen en de aard van de kerkelijke reacties*, in: *Tijdschrift voor Theologie* 26 [1987] nr. 3, blz. 259-281. De katholieke moraaltheoloog Houdijk bespreekt kritisch de officiële leer van de r.-k. kerk en houdt een pleidooi voor een kerkelijk spreken dat zich ontwikkelt op basis van ervaringen en onderling gesprek.

F.J.M. Maeijer, *Sodom en Gomorra*, in: *Schrift* [september 1987] nr. 112, blz. 146-150. Korte uitleg van het bijbelverhaal Genesis 19, dat een grote rol speelt in de negatieve houding van kerken en christenen ten aanzien van homoseksualiteit.

Jan Rolies en Frans Vosman, *Katholieke seksuele ethiek 1980-1987*, Hilversum, 1989. Twee katholieke moraaltheologen schetsen veranderingen en ontwikkelingen binnen de seksuele moraal en bepleiten een heroriëntatie: het seksuele spreken van de kerk zou meer moeten uitgaan van de vragen die mensen zelf bij hun handelen stellen.

F. Vosman, *Dring aan te pas en te onpas...*, in: *Praktische Theologie* 14 [1987] nr.3, blz. 258-272. Vosman stelt de vraag aan de orde: hoe dienen basispastores in hun werk om te gaan met uitspraken van het kerkelijk leergezag inzake seksualiteit.

Vrouwen en seksualiteit gezien vanuit feministische en pottentheologie. Verslag van een themadag van de PSVG met aparte aandacht voor onder meer lesbische vrouwen en de bijbel en vriendschap en seksualiteit tussen lesbische vrouwen. Besteladres: PSVG.

Werkmap Liturgie op Roze Zondag, Den Haag, 1989. Preekschetsen, een overzicht van teksten van liederen en gebeden en suggesties voor thema-diensten rond het thema homoseksualiteit. Besteladres: LKP

Literatuuroverzichten

Een andere kijk op ..., Den Haag, 1988. Overzicht van publicaties die van belang zijn voor de meningsvorming in de kerken over seksualiteit en relaties. Besteladres: PSVG.

Franz-Joseph Hirs: *Homosexualiteit en theologie*, in: *Tijdschrift voor Theologie* 22 [1982] nr. 2, blz. 178-193. Bibliografisch overzicht en bespreking van een twintigtal boeken en kerkelijke documenten uit binnen- en buitenland.

Literatuurlijst geloof, kerk en homoseksualiteit, Amsterdam, 1988. Een uitvoerig overzicht van publicaties, onder meer gerangschikt naar afzonderlijke kerkgenootschappen. Besteladres: COC.

Tijdschriften

De GAY Krant. Veertiendaagse populaire krant 'voor homo's en lesbiennes in de Benelux'. Besteladres: Postbus 161, 5680 AD Best; voor België: Postbus 9, 2470 Retie.

Gerust geweten. Vlaams kwartaaltijdschrift over homoseksualiteit en geloof. Besteladres: WHG.

Homologie. Tweemaandelijks wetenschappelijk en cultureel tijdschrift over emancipatie van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen. Besteladres: Postbus 16584, 1001 RB Amsterdam.

Mara. Tijdschrift voor feminisme en theologie (drie maal per jaar) besteedt ruim aandacht aan de plaats en inbreng van lesbische vrouwen in kerk en theologie. Besteladres: Postbus 130, 8280 AC Kampen.

Sek. Het lesbisch en homotijdschrift SEK wordt uitgegeven door het COC en verschijnt elf keer per jaar. Besteladres: COC.

Vroom en vrolijk. Tweemaandelijks tijdschrift met nieuws van en voor de groepen die zijn aangesloten bij het Landelijk Koördinatiepunt Groepen Kerk en Homoseksualiteit en voor ieder die geïnteresseerd is in de relatie van homoseksualiteit, geloof en kerk. Besteladres: Protestantse Stichting tot Bevordering van het Bibliotheekwezen en de Lectuurvoorlichting in Nederland, Parkweg 20a, 2271 AJ Voorburg. (Het eerste nummer verschijnt in het najaar van 1989).

Bijlage 4: Adressen

Aids-ijfolijn, tel. 06-3212120. Van maandag tot en met vrijdag, van 14 tot 22 uur.

CAPER (Centraal Adviesbureau Priesters en Religieuzen), Frans Halsstraat 15, 3583 BK Utrecht, tel. 030-510963. Hulpverlening en advies voor priesters, mannelijke en vrouwelijke religieuzen, ook in verband met vragen betreffende relaties en seksualiteit.

COC (Nederlandse Vereniging tot Integratie van Homoseksualiteit), Rozenstraat 8, 1016 NX Amsterdam, tel. 020-234596/231192/226295. Op dit adres zijn ook inlichtingen verkrijgbaar over de activiteiten van de verschillende landelijke COC-werkgroepen en over de circa zeventig plaatselijke afdelingen en werkgroepen van deze lesbische en homoseksuele

emancipatiebeweging.

Dignity Nederland, Schapendrift 32, 1251 XH Laren. De stichting Dignity Nederland is een emancipatiebeweging van en voor katholieke homo's en lesbiennes.

KBSR (Katholiek Bureau voor voorlichting en begeleiding bij Seksualiteit en Relatievorming), Wittevrouwensingel55, 3572 CB Utrecht, tel. 030-718713.

KOV-Homogroep (Katholieke Onderwijs Vakorganisatie), Wezellaan 32,1216 EA Hilversum, tel. 035-46413/850014.

De Kringen, Platostraat 142, 3076 BP Rotterdam, tel. 010-4198301. Landelijk verband van (regionale) ontmoetingsgroepen van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen, voortgekomen uit het werk van pastores.

LKP (Landelijk Koördinatiepunt Groepen Kerk en Homoseksualiteit), Duinweg 23,2585 JV Den Haag, tel. 070-515221. Bij deze oecumenische stichting zijn circa 25 landelijke en plaatselijke groepen aangesloten die actief zijn op het terrein van homoseksualiteit, geloof en kerk.

Orpheus, Postbus 14121, 3508 SE Utrecht, tel. 033-943862. Landelijke vereniging van mensen die binnen huwelijk of relatie te maken hebben met homo- of biseksualiteit van een der partners.

Ouders van Homoseksuele Kinderen, Postbus 485, 7800 AL Emmen, tel. 0591015762 / 070-862832. Op dit adres is informatie verkrijgbaar bij over het Landelijk Overleg Werkgroepen 'Ouders van Homoseksuele Kinderen' en de hierbij aangesloten plaatselijke groepen.

PSVG (Protestantse stichting voor voorlichting en vorming omtrent relaties en seksualiteit), Duinweg 23,2585 JV Den Haag, tel. 070-512521.

Jhr. Mr. JA. Schorerstichting, Nieuwendijk 17, 1012 LZ Amsterdam, tel. 020-246318. Consultatiebureau en hulpverlening, ook in verband met Aids, voor homoseksuele mannen en lesbische vrouwen.

Werkgroep Huwelijk, Homofilie en Geloven, Radiopastoraat, Oranjelaan 8, 1217 LW Hilversum, tel. 035-15555.

WHG (Werkgroepen Homoseksualiteit en Geloof), C. Meunierstraat 95/8, 3000 Leuven, België. Op dit adres is informatie verkrijgbaar over de verschillende regionale werkgroepen die in Vlaanderen actief zijn rond homoseksualiteit en geloof en die zijn aangesloten bij de Federatie van Werkgroepen Homofilie v.z.w.

Voor reacties en informatie naar aanleiding van deze pastorale brief kan men zich wenden tot:

WKHP (Werkverband van Katholieke Homo-Pastores), Postbus 59, 6850 AB Huissen.

Inhoud

Omslagontwerp: Hans Gordijn Omslagillustratie: Jan Haen Verspreiding in België: LIPROBO b.v.b.a., Mechelen

Alle rechten voorbehouden.

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

- Voorzover het maken van fotokopieën uit deze uitgave is toegestaan

op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 ¶ het Besluit van 20 juni 1974, Staatsblad 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Staatsblad 471, en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen).

1 Waarom deze brief?

7 Geroepen en bereid Maatschappelijke erkenning Pastorale kansen
Opbouw van deze brief

9 10 11 13

Voor het overnemen van gedeelten uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich te wenden tot de uitgever.

2 Vriendschap is een heilige zaak

15

Vriendschap, een geloofswoord Lichaam en geest ineen Rituelen markeren het leven Een sacramentele werkelijkheid De opdracht tot groei

17 18 19 20 21

3 Alle zegen komt van God

23

Zegen als lofprijzing Elkaar zegenen Woord en daad ineen Openbare bezegeling Zegen en verbond

25 26 27 27 29

4 Zegen op de agenda van de parochie

31

De verworven zegen Geloofsgesprek noodzakelijk Het aanbod vooropstellen Pastorale voorbereiding

33 34 35 35

5 Vriendschap vieren

37

1 Drie mogelijkheden

Een vriendschapsliturgie Een vriendschapsmaaltijd

39 40 43

Besluit

46

Waarom deze brief?

Bijlagen

1 Suggesties voor gesprek 2 Liturgische suggesties 3 Litteratuur

4 Adviseurs

47 53 58 62

De schrijver van de eerste brief van Petrus spoort christenen aan elkaar altijd zo veel mogelijk in het goede te bevestigen, elkaar het goede ook toe te wensen (1 Petrus 3, 9). Alles wat goed is onder en tussen mensen, verwijst immers naar God die zelf bron is van goedheid, bron van zegen.

1.1

Geroepen en bereid

~De ervaringen van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen, opgedaan in een vaak moeizame worsteling om goed en kwaad te onderscheiden, en te achterhalen wat hun tot vrede strekt, zijn in de geloofsgemeenschap nauwelijks bekend. Met vele gelovige homoseksuelen, wier deskundigheid gewoon bestaat in hun weloverwogen ervaring, zijn wij ervan overtuigd dat homoseksuele mensen aan hun verlangen uiting kunnen geven op een wijze die goed is, die hen heel maakt, en die hen bevestigt in het geloof aan Gods liefde voor hen en voor deze wereld. Wij zijn er ook van overtuigd dat homoseksuele vriendschappen en verbintenissen in de kerk openlijk bekend kunnen zijn, en daar aanspraak maken op aller respect.

In 1989 richtten wij ons als leden van het Werkverband van Katholieke Homo-Pastores tot u, onze zusters en broeders in de rooms-katholieke kerk van Nederland, met een pastorale brief over geloof en (homo)seksualiteit. Wij gaven dat geschrift de titel 'Tot zegen geroepen' mee. De brief werd afgesloten met de zegenbede die wij hierboven citeren. Nu, elf jaar later, schrijven wij u opnieuw een pastorale brief, deze keer onder de titel 'Tot zegen bereid'. Deze tweede brief wil niet alleen gelezen worden als een vervolg op de eerste, maar tegelijkertijd ook als een toespitsing daarvan.

In onze eerste brief wilden wij vooral betuigen dat de ervaring en de beleving van vriendschap, liefde en seksualiteit tussen mensen van hetzelfde geslacht door gelovigen als een zegen beleefd kan en mag worden. Voortbouwend op deze overtuiging vragen wij in deze tweede brief aandacht voor een betrekkelijk nieuw fenomeen: de liturgische viering van homoseksuele en lesbische levensverbintenissen, inclusief de zegening daarvan binnen de kerkgemeenschap.

Met dit schrijven markeert het Werkverband van Katholieke Homo-Pastores tevens zijn twintigjarig bestaan. Het lidmaatschap van het WKHP staat open voor mensen die door roeping of beroep zijn verbonden met de rooms-katholieke kerk. Het werkverband streeft een kerk na waarin ruimte is voor allen die oprecht de weg van Jezus van Nazaret willen gaan, ongeacht seksuele voorkeur, geslacht of levensstaat.

Als pastores die zelf homoseksueel of lesbisch zijn, voelen wij het als een bijzondere plicht niet alleen voor onszelf op te komen, maar voor alle gelovigen die zijn zoals wij. Ook wensen wij op te komen voor onze en hun ouders, vrienden en vriendinnen, en voor allen die sympathiek staan tegenover de gelijkberechtiging van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen in de samenleving en de kerk.

Als pastores zoeken wij, samen met vele anderen, hoe de blijde boodschap voor mensen van vandaag vlees en bloed kan worden. In die zin wil de publicatie die u nu in handen hebt, een pastorale brief zijn. Met deze brief willen wij woorden van hoop en bemoediging spreken, en wegen wijzen naar de toekomst.

Uit: Tot zegen geroepen, De Horstink, Amersfoort 1989

IVoot een kerk, die mensen wil helpen het koninkrijk van God binnen te gaan, is het niet goed als ze het reële Leven van die mensen niet verstaat of het slechts in oppervlakkige schema's kan uittekenen, zoals zedenverval, genotzucht, subjectivisme, secularisatie. Niemand luistert dan naar die kerk, en zo doende helpt zij niemand. Dit vinden wij betretenswaardig. Wij eraan bijdragen dat de geloofsgemeenschap de hedendaagse realiteit over seksualiteit en relaties onder ogen ziet. Dan zal duidelijk worden waar en wanneer morele grenzen geboden zijn, namelijk telkens als het respect voor de ander en de inzet voor gerechtigheid in gevaar komen.

Uit: Tot zegen geroepen

1.2

Maatschappelijke erkenning

kerken en pastores hun relatie op enigerlei wijze voor het aangezicht van God te bevestigen. Een aantal homoseksuele en lesbische gelovigen vraagt de kerk, al dan niet in aansluiting op de registratie van hun partnerrelatie of een burgerlijke huwelijksluiting, hun vriendschap te vieren en te zegenen. Een soortgelijke vraag wordt her en der gesteld door mannen en vrouwen die buiten het huwelijk om hun leven met elkaar delen, en door mensen die na echtscheiding opnieuw een burgerlijk huwelijk aangaan.

Het feit dat deze brief nu verschijnt, staat vanzelfsprekend niet los van ontwikkelingen binnen de Nederlandse samenleving. Het huwelijk tussen man en vrouw blijft onverminderd populair, maar daarnaast is er sprake van een groeiende acceptatie en erkenning van andere verbintenissen.

Volgens gegevens van het Centraal Bureau voor de Statistiek werden in 1999 in Nederland 89.000 huwelijken voor de wet gesloten. Daarmee is voor het vierde achtereenvolgende jaar het aantal huwelijksluitingen toe genomen. Van deze huwelijken geldt dat tachtig procent van de paren op het moment van de huwelijksluiting reeds samenwoonde. Eén op de vijf huwen den was al minstens één keer eerder getrouwd geweest.

Sinds 1 januari 1998 kent Nederland naast het huwelijk het wettelijk geregistreerd partnerschap. In 1998 en 1999 maakten 7900 paren van deze regeling gebruik. Bij 4800 van hen ging het daarbij om een relatie van twee mannen of twee vrouwen.

De Tweede Kamer der Staten-Generaal heeft op 12 september 2000 met 109 tegen 33 stemmen het wetsvoorstel 'Openstelling van het huwelijk voor personen van gelijk geslacht' aanvaard. Wanneer dit voorstel kracht van wet krijgt - op het moment waarop wij deze brief schrijven, is het wetsvoorstel nog niet door de Eerste Kamer behandeld - kunnen ook twee personen van hetzelfde geslacht een burgerlijk huwelijk aangaan.

Het wetsvoorstel kent aan de betrokken partners zo veel mogelijk dezelfde rechten toe als wanneer het huwelijk is gesloten door een man en een vrouw.

De voorstanders motiveren de openstelling van het burgerlijk huwelijk met een verwijzing naar het rechtsgevoel binnen de samenleving dat burgers, ongeacht hun seksuele voorkeur, recht hebben op gelijke behandeling. Dit motief ligt voor hen in de lijn van het antidiscriminatiebeginsel zoals dat vervat ligt in artikel 1 van de Nederlandse Grondwet.

Een bijkomend motief van sommige voorstanders van de nieuwe wetgeving is dat juridische erkenning van relaties niet alleen een persoonlijk belang van betrokkenen dient, maar ook een sociaal belang. Het maatschappelijk weefsel wordt naar hun opvatting versterkt wanneer burgers met elkaar duurzame persoonlijke betrekkingen aangaan. Anders gezegd: ook gelijkgeslachtelijk vormgegeven blijft het huwelijk voor hen een van de fundamenteën van de samenleving.

Hoe men daar in moreel opzicht ook over mag denken, feit is dat de groeiende maatschappelijke acceptatie en erkenning van andere levensverbintenissen dan het huwelijk van man en vrouw invloed heeft op gelovigen. Gelovigen die leven in andere verbintenissen, vragen ook aan

1.3

Pastorale kansen

I I I I I

"

II

De rooms-katholieke kerk wijst de liturgische viering of zegening van andere levensverbintenissen dan het heteroseksuele huwelijk tot nu toe af. De belangrijkste reden daarvoor is dat in haar optiek zulke verbintenissen strijdig zijn met de scheppingsorde waarvan het huwelijk tussen man en vrouw deel uitmaakt. 'De roeping tot het huwelijk is gegrift in de natuur zelf van man en vrouw, zoals zij voortgekomen zijn uit de hand van de Schepper', aldus de Katechismus van de Katholieke Kerk. De kerk beschouwt het huwelijk dus niet als 'een louter menselijke instelling'. Bijgevolg verzet zij zich tegen de

openstelling van het huwelijk voor mensen van hetzelfde geslacht.

De seksuele omgang is voor de kerk niet alleen uiting van liefde tussen gehuwden, maar zij is ook verbonden met de voortplanting. De kerk wijst seksuele omgang buiten het huwelijk van man en vrouw af. Op grond van haar visie op de scheppingsorde bestempelt zij het homoseksuele verlangen als 'een objectieve ongeregeldheid'; de beleving daarvan is in haar ogen 'intrinsiek ongeordend' en 'in strijd met de natuurwet'. Paus Johannes Paulus II citeerde deze woorden van de catechismus in een toespraak ten tijde van een internationale homodemonstratie die in de zomer van 2000 in Rome plaatsvond.

Tegen deze achtergrond is ook de brief van de Nederlandse bisschoppen van 19 juni 2000 te verstaan over 'het aangaan van een levensverbintenis: kerkelijke viering en pastoraat'. In dit schrijven aan de pastoraal werkenden verklaren de bisschoppen dat 'de gelijkgeslachtelijkheid van de partners een huwelijk tussen hen onmogelijk maakt'. Naast het huwelijk tussen man en vrouw, de ambtswijding en het afleggen van kloostergeloften kent de kerk volgens hen geen andere vormen van kerkelijke viering van levensverbintenissen tussen personen ('zoals vriendschappen en samenlevings- of zorgverbanden'). De bisschoppen concluderen dan: 'Deze visie op het huwelijk en op de kerkelijke viering van een levensverbintenis houdt in dat de kerkelijke viering van een levensverbintenis tussen twee

10

11

personen van hetzelfde geslacht in de rooms-katholieke kerk niet mogelijk is'.

De hierboven geschetste 'officiële leer' van de rooms-katholieke kerk wordt in ons land door steeds minder gelovigen aangehangen. Ondanks de afwijzende houding van paus en bisschoppen vinden er in rooms-katholieke kerken en kapellen in dit land vieringen plaats waarin over homoseksuele en lesbische vriendschappen een zegen wordt uitgesproken. De pastores die daarbij voorgaan, ervaren de groeiende sociale erkenning van homoseksuele en lesbische relaties als een 'teken van de tijd', waarin voor hen een spoor oplicht van de werkzaamheid van de Geest. Om die redenen achten zij het christelijk legitiem, en pastoraal niet meer dan juist, te midden van de geloofsgemeenschap God voor deze vriendschap te danken, en voor de betrokken vriend(inn)en om Gods zegen te bidden.

Het Werkverband van Katholieke Homo-Pastores spreekt op deze plaats oprechte dank uit jegens alle pastores die op deze wijze blijk geven van solidariteit met homoseksuele en lesbische gelovigen. Ook wijzelf achten ons tot deze dienst geroepen.

Gesteund voelen wij ons ook door ontwikkelingen binnen andere christelijke kerken. Drie kleinere protestantse kerken - de Remonstrantse Broederschap, de Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden en de Algemene Doopsgezinde Sociëteit - maken bij het uitspreken van de zegenbede over levensverbintenissen niet langer onderscheid tussen hetero- en homoseksuele relaties. De synode van de Oud-Katholieke Kerk zal naar alle waarschijnlijkheid binnen afzienbare termijn besluiten dat ook lesbische en homoseksuele verbintenissen voor een kerkelijke zegen in aanmerking komen.

De toekomstige Samen-op-Weg-kerk van hervormden, gereformeerden en lutheranen beweegt zich in dezelfde richting. In de ontwerp-kerkorde van de toekomstige gefuseerde kerk is sprake van 'trouwdiensten'. Naast het huwelijk worden ook 'andere levensverbintenissen' genoemd. Daarvoor zou moeten gelden: 'De kerkenraad kan - na beraad in de gemeente - beslissen dat ook een andere levensverbintenis als een verbond van liefde en trouw voor Gods aangezicht in het midden van de gemeente kan worden gezegend'. Overigens wordt dit laatste in tal van plaatselijke gemeenten van protestantse en oecumenische signatuur reeds in praktijk gebracht.

De hierboven geschetste ontwikkelingen op maatschappelijk, binnenkerkelijk en oecumenisch terrein zetten ons ertoe aan bij onze bisschoppen opnieuw te pleiten voor een herziening van hun standpunt inzake de viering van andere levensverbintenissen dan het huwelijk van man en vrouw. Wij bidden dat goed oecumenisch voorbeeld goed zal doen volgen. Hier

12

!

.

i\

liggen ook voor de rooms-katholieke kerk unieke pastorale kansen, die zij, omwille van het evangelie dat haar is toevertrouwd, van harte zou moeten aangrijpen.

1.4

Opbouw van deze brief

De opbouw van deze brief is verder als volgt. Hoofdstuk 2 biedt een gelovige visie op de homoseksuele en lesbische vriendschap. Deze levensverbintenissen zijn sacramenteel van aard, zo betogen wij.

De katholieke kerk kent een rijke traditie aan zegeningen. Hoofdstuk 3 verkent deze traditie en haar wortels, en biedt zo zicht op het begrip 'zegen'.

Vieringen van vriendschap zijn geen private aangelegenheden, maar vinden plaats binnen de kerkelijke gemeenschap. Vandaar dat we in hoofdstuk 4 ingaan op pastorale aspecten: de rol van de plaatselijke geloofsgemeenschap en voorgang(st)ers, en de pastorale begeleiding van partners die om een zegen vragen.

In hoofdstuk 5 ten slotte staat het eigenlijke ritueel centraal. Daar geven wij een aantal suggesties voor de viering van homoseksuele en lesbische vriendschappen binnen de liturgie van de kerk.

Een handreiking voor hen die aan de hand van deze pastorale brief in de plaatselijke geloofsgemeenschap de bezinning op het vieren van vriendschap op gang willen brengen, suggesties voor bijbelteksten, liederen en gebeden, en een lijst van handzame literatuur zijn als bijlagen opgenomen.

Deze brief is tot stand gekomen op basis van een intensieve gedachtewisseling binnen het Werkverband van Katholieke Homo-Pastores, en is door de leden ervan goedgekeurd. Dankbaar is ook gebruik gemaakt van de opmerkingen van adviseurs aan wie de tekst vooraf is voorgelegd: 'ervaringsdeskundigen' uit de (kerkelijke) homo- en lesbische beweging, deskundigen uit het pastoraat en deskundigen inzake theologie, liturgiewetenschap en andere disciplines. Voorzover deze adviseurs

daarvoor toestemming gaven, zijn hun namen vermeld in bijlage 4. Overigens blijft de inhoud van deze brief geheel voor rekening van de afzender.

2Vriendschap is een heilige zaak

~n enejonge viss~r

Rozen zijn niet zo schoon i;ils l.Jwe wangen, Tulpen niet als. uw blQte voeten teer, En in geen ogen las ik immer meer Naar vriendschap zulk een mateloos verlangen.

Achter ons was de eeuWigheid van de zee, Boven ons bleekte grijs de eeuwige lucht, Aan 't eenzaam strand dwaalden alleen wij twee, Er was geen ander dan het zee gerucht.

Laatste dag samen, ikging naar mijn stad. Gij vaart en vist tevreden, ik dwaal rond En vind in de stad noch stiller landstreek wijk.

Ik ben zo moede, ik heb veel liefgehad. Vergeef mij veel, vraag niet wat ik weerstond En bid dat ik nooit voor uw schoon bezwijk.

Uit: Jacob Israël de Haan, Verzamelde gedichten, Van Oor schot, Amsterdam 1952

*Ik weet niet
of er woorden bestaan die de geur van je huid*

*kunnen vangen, het beweeglijke
licht in je ogen, de warmte die in me opspringt zodra je me aanraakt, het rulle gevoel van je haar
aan mijn j
de bloemi.*

en

Uit: Tot zegen geroepen

'Naar vriendschap zulk een mateloos verlangen'. Deze zin van de dichterschrijver Jacob Israël de Haan, gebeiteld in het roze marmer van het Homo-monument in Amsterdam, verwoordt niet alleen kernachtig de drijfveer van de homoseksuele en lesbische emancipatiebeweging, maar ook wat homoseksuele mannen en lesbische vrouwen in hun persoonlijke leven in hoge mate gaande houdt: het verlangen naar doorleefde vriendschap met anderen, met een partner.

In navolging van het spraakgebruik binnen de oecumene gebruiken wij in deze brief het woord 'levensverbintenissen' ter aanduiding van de duurzame liefdesrelatie die twee mensen met elkaar kunnen hebben. De term 'levensverbintenis' is een inclusief begrip: het woord heeft zowel betrekking op relaties tussen twee mannen en tussen twee vrouwen als tussen een vrouw en een man. Mensen die met elkaar een levensverbintenis hebben, zijn elkaars partner; dat wil zeggen: zij delen elkaars leven ten volle. Zij hebben elkaar lief, en komen ook openlijk voor hun liefde uit: een levensverbintenis is een publieke zaak. Mensen die wél een levensverbintenis met elkaar aangaan, maar geen huwelijk, duiden in het huidige spraakgebruik hun partner veelal aan als: 'mijn vriend', 'mijn vriendin'. Wanneer wij in deze pastorale brief de homoseksuele en lesbische levensverbintenis in de schijnwerpers plaatsen als een vorm van 'vriendschap', sluiten wij daarmee aan bij het gangbare spraakgebruik én bij de levenswerkelijkheid van de betrokken mannen en vrouwen.

2.1

Vriendschap, een geloofswoord

Het woord 'vriendschap' is voor homoseksuele mannen en lesbische vrouwen een woord van levensbelang. Maar er is nóg een reden om dit woord juist in een pastorale brief een centrale plaats te geven: vriendschap is ook een 'geloofswoord'.

In het Eerste of Oude Testament worden mensen met wie God een verbond heeft gesloten - de aartsvader Abraham bijvoorbeeld -, aangeduid als 'vriend van God'. In dezelfde lijn spreekt Jezus zijn volgelingen tijdens het laatste avondmaal uitdrukkelijk aan als 'vrienden' (Johannes 15, 15). Die aanspreking heeft een zeer warme en intieme klank, die wij graag met ons onderwerp verbinden.

Een van de treffendste uitspraken die in het evangelie van 'de geliefde leerling' aan Jezus worden toegeschreven, luidt: 'De grootste liefde die iemand zijn vrienden kan betonen, bestaat hierin dat hij zijn leven voor hen geeft' (Johannes 15, 13). Precies dát heeft Jezus gedaan: met de dood aan het kruis heeft hij zijn leven gegeven voor zijn vrienden en vriend.

dinnen. Jezus' leven kan in één woord worden samengevat als: vriendschap, en wel: vriendschap tot het uiterste.

Vriendschap is meer dan een gezindheid; zij vraagt om daden. Datzelfde gegeven treffen wij aan in de brief van de apostel Paulus aan de Filippenzen, die ook wel eens 'een brief van de vriendschap' wordt genoemd. De Filippenzen hebben Paulus een gift gezonden ter ondersteuning, maar Paulus wil hun duidelijk maken dat de wederzijdse vriendschap niet gebaseerd mag zijn op die gift. Dat is voor hem te oppervlakkig, te 'nuttig'. Hun vriendschap is geënt op Christus; Hij is de basis voor hun vriendschap. En het is een *gevolg* van die vriendschap, dat Paulus door de gemeente van Filippi materieel wordt ondersteund (Filippenzen 4).

Het begrip 'vriendschap' vinden we terug bij tal van spirituele en mystieke auteurs binnen de christelijke traditie. Zo kon de middeleeuwer Anselmus van Canterbury schrijven aan twee jongemannen die zich bij zijn religieuze gemeenschap wilden aansluiten: 'Mijn ogen verlangen er vurig naar uw gezicht te zien, geliefden. Mijn armen strekken zich uit naar uw omhelzingen. Mijn mond verlangt naar uw kussen'. Even gepassioneerd zijn de woorden van een helaas anomiem gebleven non die haar geliefde medezuster mist: 'Elke vreugde, elk genoegen, zonder jou is het niets waard. Ik verheug me niet meer; ik huil alleen nog maar. Onophoudelijk ben ik verdrietig. Als ik je kussen herinner, en hoe jij met tedere woorden mijn borst hebt geliefkoosd, zou ik willen sterven, omdat ik je niet kan zien'.

Ook in onze tijd krijgt het thema vriendschap binnen de geloofsbezinning een prominente plaats. Men vindt dit bijvoorbeeld terug in het werk van een veelgelezen spiritueel auteur als Henri Nouwen. Binnen de feministische theologie staat vriendschap volop in de belangstelling. Godgeleerden als Carter Heyward, Mary Hunt en Elizabeth Stuart onderkennen verschillende dimensies in het ene begrip vriendschap: de lichamelijke beleving en nabijheid, de geestelijke ontdekking en verbondenheid met elkaar, de wens binnen de relatie rechtvaardigheid te laten opbloeien die ook naar buiten toe gestalte krijgt, onbaatzuchtige liefde.

Mensen zijn evenzeer lichaam als geest. Anders gezegd: de mens is 'bezielde lichaam', 'vleesgeworden geest'. Vandaar de behoefte *en* de noodzaak gevoelens op lichamelijke wijze te uiten.

Dat we elkaar kunnen aanraken en omhelzen, dat we met elkaar 'de liefde kunnen bedrijven', is een groot geschenk.

In het verleden werd de lichamelijke lust door sommige gelovigen en theologen wel beschouwd als een gevolg van de erfzonde. Bevrijdender achten wij het de Schepper te danken voor de gave van de diepgaande gevoelens die juist binnen een liefdesrelatie zo intens worden beleefd. Natuurlijk zullen mensen bij de lichamelijke beleving van het seksuele verlangen niet altijd deze relationele diepgang en intensiteit zoeken of ervaren; dit geldt voor allerlei (hetero- en homo-) seksuele relaties. Maar niet zelden zal in de vreugde om de lichamelijke bevrediging de intensiteit van de verbintenis verdiept worden, omdat de partners juist in die bevrediging elkaar als persoon ten diepste nabij komen.

Omdat wij liefhebben met lichaam en geest niet van elkaar willen onderscheiden, zijn ook erotiek en seksualiteit 'geloofswoorden'. Gelovigen zullen in de ervaring van elkaars nabijheid God kunnen ervaren.

2.3

Rituelen markeren het leven

2.2

Lichaam en geest ineen

Rituelen maken de laatste jaren in onze samenleving veel opgang. Zij beleven als het ware een *comeback*. De behoefte van de hedendaagse mens de blije en de droevige momenten van het persoonlijke en collectieve leven te markeren met rituelen achten wij juist ook als pastores betekenisvol en verheugend. Aan deze behoefte en praktijk ligt onzes inziens een diep, al dan niet uitgesproken, besef ten grondslag dat het leven heilig is, en dat het zinvol is existentiële levenservaringen met een viering of ritueel te accentueren. Meer dan sommige andere tradities binnen het christendom heeft de rooms-katholieke traditie diep besef en een rijke praktijk ontwikkeld van religieuze gedenkdagen en feesten. De huidige 'rituele explosie' past wonderwel binnen het katholieke levensgevoel.

Tegen deze achtergrond is het een goede zaak wanneer gelovigen ook de vriendschap tussen mensen weten te vieren. Zij geven daarmee blijk van een zuivere religieuze intuïtie. Immers, vanuit onze religieuze intuïtie voelen wij aan dat vriendschap een heilige zaak is: wij onderkennen daarin de liefde van God voor de mens. Deze liefde wordt vlees en bloed in de aanwezigheid van de geliefde. Geliefden zijn elkaar gegeven. Zij willen elkaar trouw zijn, en deze trouw zien zij als een afspiegeling van Gods trouwen betrouwbaarheid.

De vriendschap tussen mensen is een heilige zaak, teken van Gods aan

Tussen twee mensen springt een vonk over. Of het nu gaat om een vrouwen een man, twee vrouwen of twee mannen, steeds geldt dat twee mensen elkaar willen leren kennen. Er begint een proces van elkaar ontdekken. Verliefdheid, erotiek en

seksualiteit spelen daarbinnen een grote rol; tederheid, de behoefte elkaar te beschermen en vast te houden, veelvuldig samenzijn, dit alles is voor de wederzijdse verkenning en ontdekking essentieel.

] 8

] 9

2.4

Een sacramentele werkelijkheid

van stoffelijke dingen gericht kan worden op dit doel: de heiliging van de mens en de verheerlijking van God'.

In aansluiting bij het concilie verwoordde een groep Nederlandse bis-

schoppen en theologen in 1987 de herontdekking van de 'brede' sacra-

mentele benadering als volgt: 'Sacramenteel is elke manifestatie van heil van godswege in de geschiedenis van het individuele en maatschappelijke leven'.

En terwijl de secularisatie ogenschijnlijk terrein wint, spreken gelovigen nu onbekommerd over 'de sacramentaliteit van de schepping'.

Daarmee wordt dan bedoeld dat de wereld voor hen een vindplaats van Gods aanwezigheid is.

Wij zeiden hierboven al: in toenemende mate markeren mensen belangrijke momenten van hun leven met een ritueel, een viering, een feest.

Vaak zullen zij zich van een 'religieus' aspect in dit ritueel amper of niet bewust zijn. Niettemin is voor hen die daarvoor gevoelig zijn, dit aspect

dikwijls wel aanwezig. Mensen 'geloven' menigmaal meer dan zichzelf op

het eerste gezicht denken, meer ook dan anderen op het eerste gezicht bemerken.

De verbreding van het begrip sacramentaliteit, die een (hernieuwde) verworvenheid van onze tijd lijkt, achten wij al met al een groot goed. Het is zaak daar niet alleen theoretisch over na te denken, maar er ook praktisch vorm aan te geven.

wezigheid. Daarom is het belangrijk dat vriendschap als essentieel en existentieel gegeven in het leven van *elke* mens, of die nu hetero- of homoseksueel is, ook binnen het geloof de haar toekomstige plaats krijgt.

Het leven zelf, in al zijn aardsheid, spreekt van God. Dit besef is vanouds binnen de christelijke traditie aanwezig. Reeds in de eerste eeuwen van het christendom zien we hoe gelovigen alle onderdelen van hun bestaan religieus duiden, en ze betekenis geven. In alles werd zagezegd een 'sacramentele kwaliteit' onderkend. Het sacramentele werd niet beperkt tot rituele handelingen, maar ook personen en plaatsen werden als sacrament gezien. De heilige Schrift als boek werd zo beschouwd.

Het denken over sacramentaliteit kreeg geleidelijk aan een preciezer, toegespitster karakter: in de loop van de Middeleeuwen worden 'sacramenten' onderscheiden. Tijdens de concilies van Lyon (1274), Aorence (1439) en Trente (1545-1563) wordt de sacramentenleer steeds preciezer uitgewerkt.

Kerngegeven daarin is dat de sacramenten zintuiglijke vormen zijn van Gods liefde, en tekens waarmee mensen hun geloof belijden. Om een voorbeeld te geven: in het ritueel van het doopsel neemt God de mens door onderdompeling in het water aan als kind; tegelijkertijd spreekt de mens die dit sacrament ondergaat, geloof en vertrouwen in God uit.

Sacramenten hebben altijd te maken met de heiliging van de mens en van het leven en met het zich telkens weer toevertrouwen aan God. Vandaar dat er in de eerste periode van het christendom veel verschillende sacramenten waren. Later is er een ontwikkeling opgetreden waarbij het begrip sacrament alleen nog van kracht was voor zeven welbepaalde religieuze handelingen (doop, vormsel, eucharistie, boete en verzoening, ziekenzalving, wijding en huwelijk).

Tegelijkertijd bleven er tal van riten, gebeden en zegeningen bestaan die 'sacramentaliën' werden genoemd. Huis en oogst, mens en dier, voorwerpen, belangrijke momenten des levens: er was weinig dat ongezegend bleef! De intuïtie die daaraan ten grondslag lag, kan ook mensen van vandaag nog aanspreken: het *gehele* bestaan, *alle* aspecten van het leven kunnen vanuit God betekenis krijgen.

Deze zeven sacramenten hebben hun plaats, en krijgen eerst betekenis binnen de bredere bedding van de sacramentaliteit als zodanig. De kerk werd opnieuw aan dit geloofsgegeven herinnerd door het Tweede Vaticaans concilie (1962-1965). *Deze* kerkvergadering verklaarde in haar constitutie over de liturgie onomwonden dat vrijwel elk eerzaam gebruik

2.5

De opdracht tot groei

Vriendschap kan niet bestaan zonder verwondering over het bestaan van de ander, zonder eerbied voor het tastbare geheim van de ander. Het Griekse woord voor sacrament is niet voor niets *mysterion*; dat wil zeg

gen: een verborgen en toch tastbaar geheim dat in de werkelijkheid zelf

oplicht. In het sacrament wordt het levensgeheim, dat voor gelovigen

verwijst naar het geheim van God en van Gods liefde voor de schepping, met een teken aangeduid.

Bij dit alles is het wel van belang ruimte te laten voor groei naar grotere volmaaktheid. Bij het viëren of zegenen van een

vriendschapsrelatie veronderstellen we dan ook wat we bij de sacramenten veronderstellen: het ritueel biedt een aanzet tot een ander leven, en formuleert ook een opdracht daartoe. De doop, het vormsel of het huwelijk zijn geen voldongen feiten; wie deze sacramenten viert, wordt opgeroepen, en verklaart zich bereid de 'geschonken genade' werkelijkheid te laten worden in zijn of haar persoonlijke leven. Ditzelfde geldt voor de vriendschap: ook hier geeft de liturgische viering weliswaar een diepere grond aan de onderlinge relatie en de relatie met

20

21